№ 78 ՇԱԲԱԹ ՅՈՒԼԻՍԻ 8 **1895** ՇԱԲԱԹ ՅՈՒԼԻՍԻ 8 № 78

ՔՍԱՆԵՐԵՔԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Տարեկան գինը 10 րուբլի, կէս տարվանը 6 րուբ. Առանձին համարները 7 կոպէկ։

Թիֆլիսում գրվում են միմիայն խմբագրատան մէջ։

Մեր հասցէն. Тифлисъ. Редакція «Мшакъ». կամ Tiflis. Rédaction «Mschak».

Տելեֆոն № 253.

ՄՇԱԿ

Խմբագրութիւնը բաց է առաւօտեան 10—2 ժամ (բացի կիրակի և տօն օրերից)։

Յայտարարութիւն ընդունվում է ամեն լեզուով։

Յայտարարութիւնների համար վճարում են իւրաքանչիւր բառին 2 կոպէկ։

Տելեֆոն № 253.

ՀԻՄՆԱԴԻՐ ԳՐԻԳՈՐ ԱՐԾՐՈՒՆԻ

ԲՈՎԱՆԴԱԿՈՒԹԻՒՆ

Հոգևորականներ թէ պատուհասներ. Թիւրքիայի առարկութիւնները. Հայոց հարցը և եւրոպական մամուլը.—ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Հնի և նորի մաքառումը. Ալաղակայետ Նաբիի նոր քաջագործութիւնները. Նամակ Ախալցխայից. Նամակ Ներքին-Ախտայից. Նամակ Օրբաշարից. Ներքին լուրեր.—ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Թիւրքիայից. Նամակ Թիւրքիայից.—ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ.—ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ.—ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ.—ԲԱՆԱՍԻՐԱԿԱՆ. Տենդենցիան գեղարուեստի մէջ։

ՀՈԳԵՒՈՐԱԿԱՆՆԵՐ ԹԷ ՊԱՏՈՒՀԱՍՆԵՐ

—

„Մշակի" անցեալ համարում տպված Կ. Պօլսի թղթակցութիւնը մի քանի հայ լուսաւորչական և կաթօլիկ հոգևորականների, կամ, ինչպէս անուանում է մեր թղթակիցը՝ չեկեղեցականների զզուելի վարմունքի մասին, վերին աստիճանի տխուր և ծանր տպաւորութիւն է թողնում մեզ վրա։

Եւ դժբաղդաբար, այդ տեսակ զզուելի վարմունքները բացառիկ երևոյթներ չեն հայ կղերի կեանքի մէջ. նրանք յաճախ և գրեթէ ամեն տեղ կատարվում են այս կամ այն ձևով։

Հայ կղերը, լինի նա լուսաւորչական թէ կաթօլիկ, չը կարողացաւ մինչև այսօր ըմբռնել և հասկանալ, որ ազգային մեծ ճգնաժամերի ժամանակ պէտք է մի կողմ թողնել անձնական ստոր շարժառիթները, հակումները, եսասիրական և փառասիրական ձգտումները և միահամուռ ջանքերով աշխատել ժողովրդի շահերի համար։

Դա ցոյց է տալիս, որ հայ կղերը կորցրել է իր բարոյական կենսականութիւնը և ոյժը, որ նա դադարել է ծառայելուց իր կոչման, որ նա կարօտ է արմատական վերանորոգութեան։

Եւ ճշմարիտ, միայն դրանով կարելի է բացատրել այն ընթացքը, որ թոյլ տուին իրանց Կիլիկիայի մի քանի եկեղեցականներ, եպիսկոպոսներ և վարդապետներ, մարդիկ, որոնք դեռ երէկ բանտարկված էին իբրև „հայրենասէրներ" և որոնց ազատութեան համար այնքան ճիգեր թափեց Իզմիրլեան պատրիարքը։ Դրանք փոխանակ թև և թիկունք լինելու իրանց պատրիարքին, և օգնելու նրան հայոց հարցի այս ճգնաժամի ժամանակ, գործիք են դառնում թիւրք կառավարութեան ձեռքում, այն կառավարութեան, որի անարդարութեան դէմ բողոքում էին, ազաղակում էին երէկ, լցնում էին Եւրոպան իրանց գանգատներով և լացով և միանալով այդ կառավարութեան հետ, հորեր են փորում իրանց պատրիարքի ոտքերի տակ, „անբարեմիտ" են ցոյց տալիս նրան և անհաւատարիմ տէրութեան։

Վատերի, ստորաքարշ հոգիների սովորական և հնացած զէնքը։

Ի՞նչ անուն տանք այն վարմունքին, որ իրան թոյլ է տուել հայ-կաթօլիկների պատրիարք, իրան „Կիլիկիոյ տան կաթողիկոս" անուանող գերապայծառ Ազարեանը, նա, որ դեռ երէկ միջից կէս էր լինում ապացուցանելու, թէ ինքն աշխատում է հայոց հարցի աջող լուծման համար, այսօր շտապում է հաւանութիւն տալ Բ. Դրան մի այնպիսի կարգադրութեան, որի նպատակն է պարզապէս խեղդել հայոց հարցը։

Այդպիսի օրինակները ամենաքայքայիչ կերպով են ազդում հասարակական բարոյականութեան վրա, ուստի և պէտք է հէնց իրանց սաղմում խեղդել։

Մենք համոզված ենք, որ Իզմիրլեան պատրիարքի աննկուն կամքը կը սանձահարէ այդ օրինազանց կղերականներին։

Դրանք հոգևորականներ չեն, այլ պատուհասներ։

ԹԻՒՐՔԻԱՅԻ ԱՌԱՐԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐԸ

—

Եւրոպական պետութիւնները շարունակում են պահանջել թիւրքաց կառավարութիւնից, որ նա ընդունի րէֆօրմների ծրագիրը, իսկ թիւրքաց կառավարութիւնը շարունակում է քաշքշել գործը զանազան անհիմն առարկութիւններով։

Թիւրքաց կառավարութիւնը, իր բարձր ներկայացուցիչների բերանով, յայտնում է, որ ինքն պատրաստ է ընդունել առաջարկած ծրագիրը, եթէ միայն նրա միջից դուրս գցվեն այն յօդուածները, որոնցով թոյլ է տրվում եւրոպացիներին միջամտել Փոքր-Ասիայի գործերում։ Այդ միջամտութիւնը,—ասում են թիւրք դիպլօմատները, սահմանափակում է թիւրքաց կառավարութեան ինքնակալ իշխանութիւնը, և գցում է Թիւրքիայի պատիւը ու պրէստիժը ժողովրդի աչքում։

Սակայն, այդ առարկութիւնը արդե՞օք մի խորամանկութիւն չէ՞, մի ամենապարզամիտ ճարպիկութեան փորձ չէ՞։

Եթէ՞ ծրագրի միջից հանելով մի երկու կէտ, փոխելով այս կամ այն յօդուածը՝ վերականգնվում է Թիւրքիայի միջազգային վարկը և պատիւը, վերացվում է Եւրոպայի միջամտութիւնը, որն այնքան վիրաւորական է թվում թիւրք կառավարութեան ինքնասիրութեան համար։

Դա դատարկ առարկութիւն է, գործը ձգձգելու միայն մի պատրուակ։

Ինչ փոփոխութիւններ էլ կարողանայ մտցնել տալ Թիւրքիան ներկայացրած ծրագրի մէջ, նա չէ ազատվում եւրոպական միջամտութիւնից, և նա մնում դարձեալ Եւրոպայի խնամակալութեան տակ։

Եւրոպական միջամտութիւնը de facto արդէն տեղի ունի։ Ծրագիրը կազմել և մշակել են Ռուսաստանի, Անգլիայի և Ֆրանսիայի դեսպանները, առանց Թիւրքիայի մասնակցութեան. ծրագրին հաւանութիւն են տուել Եւրոպայի միւս մեծ պետութիւնները՝ Գերմանիան և Իտալիան։ Ծրագիրը՝ պարտաւորութիւնների և պահանջների մի պատուէր է, որ տալիս է Եւրոպան Թիւրքիային։

Այս կամ այն փոփոխութիւն մտցնելով ծրագրի մէջ, գործի դրութիւնը, երևոյթի էութիւնը չէ փոխվում։ Եւրոպական միջամտութիւնը արդէն կատարված իրողութիւն է, և Թիւրքիան պէտք է ընդունի Եւրոպայի մշակած ծրագիրը։

Եթէ Թիւրքիան կամենում էր իր վարկը, իր հեղինակութիւնը, իր պատիւը բարձր պահել, նա պէտք է ինքը շտապէր մտցնել իր երկրի մէջ այն բարեփոխութիւնները, որ այժմ ստիպելով պահանջում են նրանից եւրոպական պետութիւնները։

Եւ այժմ ևս Թիւրքիան կարող էր իր վարկը մի փոքր վերականգնել, եթէ ձեռնարկէր մի շարք այնպիսի բարեփոխութիւնների, որոնք կարող լինէին ապահովել Թիւրքիայի ժողովուրդների ազատ զարգացումը, տալով նրանց նիւթական, ֆիզիկական և տնտեսական ապահովութիւն և բարոյական առաջադիմութեան համար ազատ գործունէութեան ասպարէզ։

Քանի յամառ լինի Թիւրքիայի կառավարութիւնը պահանջված րէֆօրմների վերաբերութեամբ, այնքան աւելի վտանգի է ենթարկվում նրա միջազգային վարկը, այնքան աւելի մեծանում է եւրոպական միջամտութեան անհրաժեշտութիւնը և ուրեմն այնքան մօտենում է այն վիրաւորական դրութիւնը, որից վախենում են Թիւրքիայի միջազգային պատուի նախանձախնդիրները։

ՀԱՅՈՑ ՀԱՐՑԸ ԵՒ ԵՒՐՈՊԱԿԱՆ ՄԱՄՈՒԼԸ

I

Կ. Պօլսից հեռագրում են Բերլինի «Vossiche Zeitung» լրագրին. «Մակեդօնիայի և Կրէտէ կղզու վտանգաւոր վիճակը պէտք է ստիպի մեծ պետութիւններին նկատողութեան առնել Թիւրքիայի բոլոր քրիստոնեայ հպատակների դրութիւնը։ Բօլգարիայից չարունակ զէնք և դրամ է ուղարկվում Մակեդօնիա։ Շատ կարելի է որ չուտով գումարվի մի եւրոպական կօնգրէս, որը պէտք է մշակի Թիւրքիայի եւրոպական նահանգների համար րէֆօրմների մի ընդհանուր ծրագիր, սուլթանի առաջարկութեան համաձայն։»

Ուրեմն Թիւրքիան նորից մտածել է մի նոր խաղ խաղալ հայոց հարցի լուծումը խանգարելու կամ ձգձգելու համար։ Մերժելով ընդունել հայկական րէֆօրմների ծրագիրը, նա առաջարկում է ընդհանուր ծրագիր Թիւրքիայի եւրոպական նահանգ-

Բ Ա Ն Ա Ս Ի Ր Ա Կ Ա Ն

ՏԵՆԴԵՆՑԻԱՆ ԳԵՂԱՐՈՒԵՍՏԻ ՄԷՋ

III

Նախ որոշենք, թէ ինչ պէտք է հասկանալ տենդենցիա ասելով, որովհետև գեղարուեստական գրուածքը կարող է ունենալ լուրջ բովանդակութիւն, գաղափար, իդէա, որ, ինչպէս բացատրեցինք, անհրաժեշտ է, բայց դեռ տենդենցիօզ չը լինել, օրինակ Համլէտը, Ֆաուստը, և այլն։

Այդ հարցը բաւական աջող կերպով լուծում է ժամանակակից ռուս կրիտիկոս Արսենեվը հետևեալ տողերում։

«Իդէա և տենդենցիա հասկացողութիւնները իրար չեն բացասում։ Տենդենցիան ծնունդ է առնում նրա հիմք կազմող որ և է իդէայից, բայց իդէան ամեն ժամանակ տենդենցիայի չէ փոխվում։ Գիտակցաբար և նպատակով ծառայել քաղաքական, սօցիալական և էտիքական այն իդէային, որ կազմում է օրվայ չարիքը,—ահա տենդենցիան»։ Նոյն հարցի մասին Գօլցեվը գրում է. «Եթէ գեղարուեստական գրուածքի իդէան կրում է հասարակական, քաղաքական բընաւորութիւն, եթէ ակնյայտնի է, որ հեղինակը պատկանում է որոշ ուղղութեան կամ կուսակցութեան,—համանման իդէան տենդենցիա է»։ Կարծում ենք, պարզ է, թէ ինչ պէտք է հասկանալ տենդենցիա ասելով։ Դառնանք հարցին, այն է. ովքեր են արդար—տենդենցիայի հակառակորդները, թէ պաշտպանները։

Պէտք է նկատել, որ տենդենցիօզ գեղարուեստագէտները եղել են գրեթէ բացառապէս ազատամիտ ուղղութեան կամ կուսակցութեան ներկայացուցիչներ. այդպէս են, օրինակ, ռուսաց մէջ Շչեդրինը, Նեկրասօվը, մեր մէջ Րաֆֆին, Գամառ-Քաթիպան և այլն։ Հասկանալի է, ուրեմն, թէ ինչու բոլոր ազգերի ու երկիրների խաւարամիտները դէմ են եղել տենդենցիային։ Ռուս խաւարամիտների սրտից անսպասելի կերպով խօսող Տուրգենեվի անհեթեթ կարծիքը Նեկրասօվի մասին ընթերցողներին արդէն յայտնի է. նոյնանման անհեթեթ և անմիտ կարծիք է ունեցել պահպանողական գրող Ստրախօվը անմահ Շչեդրինի մասին։ Ահա թէ ինչ է գրում այդ պարոնը. «Սալտիկօվի ամբողջ տխրահռչակ սատիրան ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ իր տեսակի Նօզդրեվականութիւն և Խլեստակօվականութիւն խառն Սօբակեվիչութեան մի մեծ բաժնի հետ»։ Ընթերցողները ակամայ կը յիշեն հայ խաւարամիտների արշաւանքը Րաֆֆիի և Գամառ-Քաթիպայի դէմ։

Ցոյց տալու համար, թէ ինչպէս տենդենցիօզախօսութիւնը կարող է կուրացնել ոչ միայն խաւարամիտներին, որ բնական է, այլ և երբեմն Բէլինսկու նման ազատամիտ կրիտիկոսին, պէտք է յիշատակենք մի վերին աստիճանի տխուր փաստ։ Ահա թէ ինչպիսի անհեթեթ կարծիք է ունեցել հռչակաւոր կրիտիկոսը Գրիբօեդօվի անմահ կօմեդիայի մասին։ «Խելքից պատուհասը»—գրում է Բէլինսկին—գեղարուեստական հեղինակութիւն չէ, որովհետև գեղարուեստական երկը ինքն իրան համար նպատակ է և իրանից դուրս նպատակ չունի, մինչդեռ «Խելքից պատուհասի» հեղինակը պարզապէս ունեցել է արտաքին նպատակ, այն է—ծաղրել ժամանակակից հասարակութիւնը կծու սատիրայի մէջ և այդ նպատակի համար կօմեդիան ընտրել է իբրև միջոց։ Ահա թէ ինչու գործող անձինքները այնքան ակնյայտնի և այնքան յաճախ դաւաճանում են իրանց, խօսելով հեղինակի խօսքերով... Չացկին ոչ այլ ինչ է, եթէ ոչ մի դատարկախօս, մի ֆրազեօր, մի հանդքչի, որը իւրաքանչիւր քայլափոխում ցեխոտում է ամեն մի սրբութիւն, ինչի մասին որ խօսում է... Ո՞վ է ընդունակ, բացի կիսախելագար Չացկուց, մտնել մի հասարակութեան՝ մէջ և սկսել աջ ու ձախ հայհոյել նրան, անուանելով ամենքին յիմարներ, անասուններ»...

Ցաւալի է կարդալ այդ տողերը։ Բէլինսկին կիսախելագար, դատարկախօս, ֆրազեօր, հանդքչի է անուանում Չացկուն, այն Չացկուն, որ իր կրծքում կրում է «милліонъ терзаній», այն Չացկուն, որ ամբողջ դար է ինչ կազմելով բեմի ամենափայլուն զարդարանքը, շարունակում է ոգևորել, կրթել հարիւրաւոր սերունդներ։ Ինչու համար հռչակաւոր կրիտիկոսը այդքան չարաչար կերպով սխալվել էր։

Որովհետև կաշկանդված լինելով «գեղարուեստը գեղարուեստի համար» անհեթեթ սկզբունքով *), պատշաճաւոր յարգանքով չէր վերաբերվել դէպի անմահ կօմեդիայի իդէան, տենդենցիան...

Չը նայելով ժամանակակիցների անմիտ, անհեթեթ յարձակումներին, տենդենցիօզ գրող Շչեդրինը, Նեկրասօվը, Րաֆֆին, Գամառ-Քաթիպան ընդունվեցին, որպէս հայրենի գրականութեան առաջնակարգ տաղանդներ և «Խելքից պատուհասը» իբրև ամենատաղանդաւոր գրուածք։ Տենդենցիօզ գեղարուեստը տուել է ոչ միայն առաջնակարգ տաղանդներ, այլ և հանճարներ, որպէս են, օրինակ, Շիլլերը, Շելլին, Իւվենալը, Բարբէն, Աֆիէրը, Դանտը և այլն։ Խոստովանեցէք, ընթերցող, որ եթէ որ և է ուղղութիւն, ներկայ դէպքում տենդենցիօզ գեղարուեստը, իր ներկայացուցիչների թւում ունի ոչ միայն մի շարք առաջնակարգ տաղանդներ, այլ և մի շարք հանճարներ, դրանով արդէն նա ձեռք է բերած լինում գոյութեան քաղաքացիական անպայման իրաւունք. հետևաբար, չարաչար սխալվում են նրանք, որոնք խօսում են տենդենցիայի դէմ։

Հաստատենք այդ մի այլ կարգի փաստաբանութեամբ։ Գեղարուեստագէտը իր ժամանակի, իր ժողովրդի պահանջների, ցանկութիւնների, յոյսերի, իղձերի թարգմանը, արձագանքը, ար-

*) Ծանօթ. Բէլինսկին, ինչպէս յայտնի է, սկզբից լինելով «գեղարուեստը գեղարուեստի համար» սկզբունքի համախոհ, իր գործունէութեան երկրորդ շրջանում թողեց այդ անհեթեթ սկզբունքը, ընդունելով երկրորդը։

ների համար, որոնք առանց այն էլ վճռել են չուտով թօթափել թիւրքաց զզուելի լուծը։

Դժուար թէ Թիւրքիային աջողվի քննցնել այդ կերպով հայոց հարցը։

II

«Mémorial Diplomatique» հաղորդում է, որ սխալ է այն լուրը, իբր թէ Սաիդ փաշայի դրութիւնը խախտված է։ Իլդիզ-Կիօսկում հաստատապէս որոշել են որ և է քայլ չանել հայոց հարցի վերաբերմամբ, մինչ որ չը պարզվի Անգլիայի պարլամենտական ընտրութիւնների ելքը։ Ինչ վերաբերում է Մակեդօնիայի հարցին, սուլթանը և մեծ-վիզիրը համերաշխ են այն բանում, որ պէտք է խիստ միջոցներ ձեռք առնել ապստամբութեան առաջն առնելու համար։ Ուրեմն առայժմ որ և է առիթ չը կայ մեծ վիզիրին հեռացնելու համար։

III

Բերլինի «Ber. Tageblatt» լրագիրը հաղորդում է յունիսի 29-ից, թէ Թուրխանի փաշայի նախագահութեամբ գործող յանձնաժողովը, խոստովանելով Հայաստանում մտցնվելի րէֆօրմների ապահովութեան անհրաժեշտութիւնը, մերժել է սակայն վալիների նշանակումը, ինչպէս և մեծ պետութիւնների veto-ի իրաւունքը, և դրա փոխարէն առաջարկում է հերթով նշանակել մահմեդական և քրիստոնեայ վալիներ։

IV

Լօնդօնի «Standard» լրագիրը հաղորդում է, որ անգլիկան եկեղեցու պետը, Կէնտըրբըրիի արքեպիսկոպոսը նախագահել է Լամբէր պալատի գրադարանում կայացած մի միտինգին, որ գումարվել էր ասօրի քրիստոնեաների մէջ գործող միսիաներին օգնելու նպատակով, և այդ միտինգում մի ճառ է խօսել։ Արքեպիսկոպոսը ցոյց տալով այն մեծ գործը, որ կատարում են այդ միսիաները, յորդոր է կարդացել պահպանելու և չարունակելու նրանց, որպէս զի մի այդպիսի հին արևելեան եկեղեցի չանհետանայ։ Ապա խօսելով հայերի մասին արքեպիսկոպոսն ասաց, որ պէտք է նոյնպէս հոգ տանել այդ քրիստոնեաների մասին։ Նա զարմանում է, թէ ինչպէս է պատահել, որ ասօրիները ազատվել են հայերի թշուառ վիճակից, չը նայելով որ մի և նոյն թշնամիներով են շրջապատված։ Անտարակոյս, մասամբ դրա պատճառն անգլիացիների ներկայութիւնն է, որոնք ապրում են նրանց հետ և գործում նրանց մէջ։

ՆԵՐՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՀՆԻ ԵՒ ՆՈՐԻ ՄԱՔԱՌՈՒՄԸ

I

Ծագումով, լեզուով և պատմական անցեալով կապված անհատների իւրաքանչիւր համախըմբում կամ ա զ գ, ինչպէս և առհասարակ ամեն մի հասարակութիւն մտաւոր-բարոյական զարգացման կողմից կարելի է բաժանել երեք կատէգօրիայի. առհագին մեծամասնութիւն՝ ժողովուրդ՝ որի մտաւոր և բարոյական զարգացման տիպը այդ ազգի զարգացման աստիճանն է ցոյց տալիս որոշ ժամանակում և՝ փոքրամասնութիւն, որ կամ զարգացմամբ բ ա ր ձ ր է ժողովրդի միջին տիպից կամ ց ա ծ ր։

Բարձր կանգնածները տաղանդաւոր և հանճարեղ մարդիկ են։ Ցածր կանգնածները՝ բազմատեսակ յանցաւորներ և ապուշներ։

Տաղանդաւոր կամ հանճարեղ մարդիկ ունեն այնպիսի անհատական մտաւոր և բարոյական յատկութիւններ, որ միջին մարդու ընդունակութիւններից բարձր է. նրանք տեսնում են այնպիսի նոր երևոյթներ և զարգացման նոր ճանապարհներ, որ անմատչելի են հասարակ մարդուն։

Տաղանդի կամ հանճարի յայտնած նոր գաղափարը կամ ցոյց տուած նոր ճանապարհը տարբերվելով եղածից, հնից, որին ընտելացել է հասարակութիւնը՝ սկզբում բնականաբար գտնում է մեծ ընդդիմադրութիւն, որովհետև նորը ընդունելու համար հարկաւոր է յայտնի ոյժ գործ դնել, յաղթել ռուտինան, չարժվել. հարկաւոր է լարել միտքը քննելու համար նորի առաւելութիւնը հնից, նորի օգուտը, հարկաւոր է ձըգտում ունենալ դէպի լաւագոյնը, քան եղած ներկան։ Այս բոլորը պահանջում է էներգիա, եռանդ, կենսականութիւն. իսկ այդ յատկութիւնները նոր սերնդի մէջ են։ Հին սերունդը կենսականութիւնից պակասած լինելով և էներգիայից զուրկ՝ հանգստութիւն է սիրում, չէ ուզում լարել իր թոյլ ոյժերը և բաւականանում է եղածով ու պաշտպանում այն, ինչին սովոր է։ Հասկանալի է, որ կան և երիտասարդներ մաշված, թառամած ոյժերով, որոնք հնապաշտ են և ընդհակառակ՝ առոյգ, թարմ եռանդոտ ծերեր—նորի կուսակից։

Ինչպէս ջրի հանդարտ մակերևոյթի վրա ընկած մի քար առաջացնում է իր չուրջը յաջորդաբար լայնացող ալիքաւոր շրջաններ, նոյնպէս և հանճարի նոր միտքն է տարածվում. սկզբում մի փոքրիկ շրջան է ենթարկվում այդ ընկած մտքի ազդեցութեան և յետոյ կամաց-կամաց աւելի լայն շրջաններ, մինչև որ մեծամասնութեան, մասսային հասնում է նորի գաղափարը։

Ժողովուրդը ամենապաւ փորձաքար է նորի արժողութեան։ Երբ ժողովուրդն ընդունում է նորը՝ ուրեմն նա որոշ աստիճանով բարւոքում է նրա դրութիւնը, օ գ տ ա կ ա ր է նրա համար։ Իսկ երբ ժողովուրդն ընդունում է մի բան՝ նա այլ ևս դժուարութեամբ է բաժանվում նրանից, մինչև որ նոր, աւելի լաւը չէ տեսնում։ Այդպէս ուրեմն ժողովուրդը դանդաղ քայլերով, բայց այնու ամենայնիւ գնում է իր պարագլուխ տաղանդների կամ հանճարների ետևից։ Այն հորիզոնին, որ տեսնում է որոշ վայրկենում հանճարը, ժողովուրդը հասնում է մի քանի ժամանակից յետոյ։ Մինչև որ կայ մի ժողովրդի մէջ կենսականութիւն, ձգտում դէպի լաւագոյնը,—նա ընդունակ է յառաջխաղացութեան, նա չի մեռնի։ Վա՛յ այն օրին, երբ նա ուժասպառ ասաց. «Ո՞ւր էք ինձ տանում, գոհ եմ եղածով, ամենայն ինչ կատարեալ է»...

L.

ԱԽԱԶԱԿԱՊԵՏ ՆԱԲԻԻ ՆՈՐ ՔԱՋԱԳՈՐԾՈՒԹԻՒՆԸ

—

«Մշակի» մէջ պարբերաբար լոյս տեսնող գաւառական նամակներից յայտնի են հռչակաւոր աւազակապետ Նաբիի հերոսութիւնները։ Ահա այդպիսիներից մի նորագոյնը։

Նաբիի աւազակախումբը, որ բաղկացած է 18 ձիաւոր և զինաւորված մարդկանցից, բաժանված է երկու խմբի։ Այդ խմբերից մէկը, յունիսի 20-ին թէ 21-ին յարձակվում է Նախիջևանի գաւառի Դ ը ո ւ ն ը ս թուրք գիւղի վրա։ Աւազակային խմբի մէջ կային այնպիսիները, որոնք թշնամիներ ունէին այս գիւղում։ Յարձակումը ոչ այնքան ապատակելու կամ կողոպտելու նպատակով էր, որքան թշնամիների տները աւերելու և ընտանիքներին սրի անցնելու։

Երեկոյեան դէմ, մինչ թուրքերը ժողովվել էին մէչիդ և իրանց ղ ա թ ի լ կոչված կրօնական արարողութիւնն էին կատարում, յանկարծ շրջապատվեցին աւազակներով։

Աւազակների թշնամիները, իրանց գլխին ձգելով կանանց ի ւ ր բ ա ն դ ի կոչված ծածկոցը, խորամանկութեամբ դուրս են գալիս մէչիդից և անհետանում կանանց բազմութեան հետ։

Աւազակները չը գտնելով իրանց ուզած մարդկանց՝ խիստ զայրանում և մեծ փրկանք են պահանջում թուրքերից, հակառակ դէպքում մահ սպառնալով նրանց։

Սարսափահար թուրքերը գլուխները կորցրած այս ու այն տնից 1200 րուբլի են բերում և աւազակների առաջը դնում, իսկ մէչիդի արարողապետ մ օ լ լ ա ն էլ, որ 60 րուբլի էր հանգանակել մոլեռանդ ժողովրդից, իր կողմից տալիս է և փրկում իր կեանքը։ Աւազակները հեռանում են, լսելով որ մի խումբ հետևակ զօրք է գալիս իրանց դէմ և, ինչպէս ասում են, չատ նեղվելով, թողնում են իրանց ձիերն ու ոտով Գարաւայ լեռնաշղթայի (Դափուջիղ) ծործորներում ամրանում։

Այս դէպքից անմիջապէս յետոյ, ամսիս 23-ին, լուսաբացին, Մօրվանէս (Մեսրոբավան) հայաբնակ գիւղի վրա են թափվում։ Շատ տների դըռներ կացնով կոտրատելով, մտնում, թւով 12, ջարդելով ու մեծ քանակութեամբ կանանց ոսկեղէն ու արծաթեղէն զարդեր յափշտակելով, դարձեալ անհետանում են առանց որ և է արիւնհեղութեան։

Հէնց այս րօպէին, ասում են, որ ամրացած է Բաղաբերդի անմատչելի քարափներում — Գեղուայ ձորում։ Պաշարեղէն, ի հարկէ, սպառնալիքներով, տանում է Գեղի, Աջ-բաջ, Քիրս, Քիւուլթ, Նաչալթի և Մահմուդ գիւղերից։ Վերջին երկուսը՝ երկար ժամանակ պատսպարան են եղել աւազակային խմբին։ Գաւառապետը այժմ գտնվում է Սիսիանի Ղարաքիլիսում։ Վ ս ա ղ-ն ի կ ն ե ր ը թուրք, աւազակները թուրք, ինչ պէտք է սպասել դրանցից։

***

ՆԱՄԱԿ ԱԽԱԼՑԽԱՅԻՑ

—

Յունիսի 20-ին

Ախալցխան հետզհետէ ընկնում է։ Ժողովուրդը տնտեսապէս քայքայված, նիւթական աննախանձելի վիճակի մէջ է գտնվում։ Եթէ չը հաշւենք մի քանի հարուստներին, մնացած ազգաբնակութիւնը յետին չքաւորութեան է դատապարտված։ Առևտուրն ընկած, արհեստները դադարած, ամենի բերանից յուսահատութիւն է լսվում։ Շատ ընտանիքներ չաբաթներով տաք կերակրի երես չեն տեսնում։ Այս հերիք չէ, մեզ առիթ է եղել մի քանի անգամ արժանահաւատ աղբիւրներից լսելու, որ չատ չատ ընտանիքներ զրկված են օրական ցամաք հացից....

Այսպիսի տնտեսական նեղ դրութեան մէջ մարդիկ իրանց օրն անց են կացնում գինետներում, որոնց թիւը բաւական չատ է և միայն սըրանք, այս գինեվաճառներն են, որ լաւ առևտուր ունեն։

Թէև կայ ընթերցարան-գրադարան, սակայն այնտեղ յաճախում են մի քանի ը ն տ ր ե ա լ ն ե ր, հասարակ դասից՝ չատ չնչին տոկոս։

Տնտեսական նեղ կացութիւնը չէր կարող իր ներգործութիւնը չանել ժողովրդի մտաւոր ընդունակութիւնների վրա և իրօք, այդ խիկոյն երևում է։ Երբ չփվում էք մարդկանց հետ կամ դիտում էք դպրոց յաճախող տղաներին և աղջիկներին, երևում է դրանց վրա յոգնածութիւն, անուշադրութիւն, անփոյթութիւն։ Եթէ ուշադրութեամբ դիտէք, ձեր առաջ կը պատկերանայ մի ցաւալի տեսարան. ո՛չ մի տեղ այնքան հոգեկան հիւանդներ չը կան, որքան այստեղ, Ախալցխայում։

Ժողովրդի այս յուսահատական դրութիւնն իրան հերիք չէր, այժմ էլ բաւական թւով Թիւրքիայից գաղթել եկել են այստեղ և զանազան նկուղներում ընկած իրանց ողորմելի կեանքն անց են կացնում մուրացկանութեամբ։

Արդեօք Բարեգործական ընկերութեան տեղական ճիւղը մտածում է այդ թշուառների վրա խնամք տանելու։ Կարծում ենք, որ ընկերութեան պարտականութիւնն է գաղթածների համար փոքըր ի շատէ յարմարաւոր բնակարան գտնել և աշխատանքի ընդունակների համար գործ ճարել։

***

տայայտիչն է,—ահա այն ճշմարտութիւնը, որ չնորհիւ Տէնի հռչակաւոր աշխատութիւնների այսօր ակսիօմա է դարձել։ Այդ միտքը Օբոլենսկին ձևակերպում է այսպէս. «Գեղարուեստագէտները ամեն տեղ և ամեն ժամանակ միայն արտացոլացրել են իրանց շրջավայրը, նրա տիպերը, ձգտումները, գաղափարները, զգացմունքները, թէև իդէալականացրած ձևով։ Եթէ բանաստեղծները, վիպասանները յաճախ առաջ են մղել հասարակութիւնը, հանրամատչելի և հրապուրիչ դարձնելով բարոյականութեան, փիլիսոփայութեան և սօցիալական վարդապետութիւնների իդէալները,—նրանք այդ արել են իրանց էպօխայի գաղափարների և զգացմունքների շրջանում»։ Մի և նոյն միտքը «Сѣв. Вѣстникъ» ամսագրի յօդուածագիրը այսպէս է ձևակերպում. «Բանաստեղծները լինելով իրանց ժամանակի արտայայտիչը, մի և նոյն ժամանակ ներկայանում են որպէս ապագայի կարապետներ. նրանք ամենքից պարզ են տեսնում գալիք անցքերի ստուերը և ամենից լաւ լսում մօտեցող մակընթացութեան աղմուկը, մինչդեռ ամենքը համոզված են, որ տեղատուութիւնը չարունակվում է»։ Վերջապէս Գեօթէն գրում է. «Լցրէք ձեր ուղեղը և ձեր սիրտը, որքան էլ որ նրանք մեծ լինեն ձեր դարու իդէաներով և զգացմունքներով և գեղարուեստական երկը կը ծնվի»։ Եւ այդպէս գեղարուեստագէտը, բանաստեղծը, վիպասանը իրանց գրուածքներում արտայայտում են ժամանակի, իրանց էպօխայի, ժողովրդի պահանջները, ձգտումները, իղձերը, յոյսերը, իդէալները... Այդ տարրական ճշմարտութիւնից ինքնաբերաբար բղխում է տենդենցիօզ գեղարուեստի գոյութիւնը, իրաւասութիւնը և ահա թէ ինչպէս։

Ազգերի ու ժողովուրդների հասարակական կեանքը ունի իր մակընթացութիւնները (приливы) և տեղատուութիւնները (отливы).

Մակընթացութեան շրջանում ժողովրդական պահանջները հասնում են իրանց գագաթնակէտին, հասարակական վեհ գաղափարները, յոյսերը, իդէալները արտայայտվում առասպելական եռանդով. բուռն ոգևորութիւնը, էնտուզիազմը տիրում է ամենքին, նոյն իսկ թուլամորթներին, «մեռածներին»։ Յետադէմ տարրերը ամբողջ գծի վրա ջարդված, ջախջախված լռում, պապանձվում են. եռացող կեանքի լայնածաւալ հոսանքները իրանց փրկարար գոռ ալիքների տակ փչրում, խորտակում են ամեն ինչ, որ փթած, բորբոսնած է, մարդկային կեանքի փառահեղ գարունք է և հասարակական գաղափարները, իդէաները տալիս են իրանց ամենափարթամ ծաղիկները, ամենահրապուրիչ պտուղները... Այդպէս էր 18-րդ դարը Ֆրանսիայում, դարուս 40-ական թուականները Գերմանիայում, 60-ականները Ռուսաստանում, «Հիւսիսափայլ»—«Մշակի» օրերը մեր ազգային կեանքում։

Համանման շրջաններում գեղարուեստագէտները, բանաստեղծները, վիպասանները, որպէս ժամանակի ջերմաչափներ, թարգմաններ, արտայայտիչներ, իրանց գրուածքներում կամայ-ակամայ պէտք է արծարծէին, կենդանի պատկերներին վերածէին հասարակական այն վեհ գաղափարները, պահանջները, տենդենցիաները, որ տոն էին տալիս ամբողջ կեանքին, որ յուզում, ոգևորում էին ամենքին, որ տիրում, իշխում էին ամենուրեք։ Եւ ահա առաջ են գալիս տենդենցիօզ գեղարուեստագէտները՝ Հերվէգը, Ֆըրէյլիգրատը, Հէյնէն և առհասարակ «Երիտասարդ Գերմանիա» կոչված չկօլայի բանաստեղծները Գերմանիայում. Նեկրասօվը, Շչեդրինը, Գլէբ-Ուսպենսկին Ռուսաստանում. Րաֆֆին, Գամառ-Քաթիպան մեր մէջ։ Իսկ թէ ինչով էր զբաղված գեղարուեստը ֆրանսիական 18-րդ դարում, այդ մասին թող խօսի իվանօվը։

«Ֆրանսիական բեմը—գրում է նա—«լուսաւորութեան և բանականութեան» էպօխայում ժամանակակից փիլիսօփայական մտքի և քաղաքական կեանքի ամենաիդէալական արտայայտիչն էր. 18-րդ դարու դրամատիքական գրականութիւնը—տրագէդիայից սկսած մինչև ֆարսը—փիլիսօփայութեան ամենահաւատարիմ ծառան էր։ Նա ամենայն բարեխղճութեամբ և մանրամասնութեամբ աշխատում էր արծարծել, կենդանի պատկերների վերածել ժամանակակից քաղաքատնտեսական իդէաները և փիլիսօփայական իդէալները։ Եւ այդպէս, հասարակական կեանքի մակընթացութեան շրջաններում բանաստեղծները, վիպասանները կամայ-ակամայ ծառայել են «օրվայ չարիք» կազմող և ամբողջ ազգը յուզող, ոգևորող գաղափարներին, իդէաներին—կարճ ասած եղել են տենդենցիօզ։ Այդ այդպէս լինելուց յետոյ միթէ անմտութիւն չէ մերժել տենդենցիայի օրինականութիւնը, իրաւասութիւնը գեղարուեստի մէջ. միթէ արդար չէ Մերեժկօվսկին—ինքը ոչ տենդենցիօզ բանաստեղծը—գրելով. «Մենք ընդունում ենք տենդենցիայի ոչ միայն կենսական, այլ և գեղարուեստական ահագին նշանակութիւնը, որովհետև անկասկած է, որ տենդենցիան կազմում է բանաստեղծական ոգևորութեան ամենափարթամ, ամենաանսպառելի աղբիւրներից մէկը»։

Հասարակական կեանքի մակընթացութիւնները տեղի են ունեցել մշտապէս ազատամտութեան ուժեղանալուն հետ. ահա թէ ինչ է գըրում գերմանական մեծ պատմաբան Տէօդօր-Մօմզէն. «Պրուսիայի և Գերմանիայի պատմութիւնը ցոյց է տալիս, որ ժողովրդի կեանքի արդիւնաւէտ և փառաւոր էպօխան առաջ էր ընթանում՝ ազատամիտ ուղղութեան ուժեղանալու հետ միասին»։ Այժմ հասկանալի է, թէ ինչու տենդենցիօզ գեղարուեստագէտները, բանաստեղծները, վիպասանները եղել են ազատամիտ կուսակցութեան ներկայացուցիչներ և թէ ինչի բոլոր ազգերի ու երկիրների խաւարամիտները դէմ են եղել տենդենցիօզ գեղարուեստին։ Տենդենցիայի դէմ լինելով այդ ողորմելիները, մերկացրել են միայն իրանց սեփական անտարբերութիւնը, արհամարհանքը դէպի հասարակական պահանջները, ցաւերը, իդէալները, խոստովա-

ՆԱՄԱԿ ՆԵՐՔԻՆ-ԱԽՏԱՅԻՑ

—

Յունիսի 10-ին

Շրջակայ բազմաթիւ գիւղերի աղքատանկութիւնը պրօլետարիատի խսկական պատկերն է ներկայացնում: Բոլոր մարդիկ հեծում են դառն աղքատութեան մէջ... Դրանցից շատերը ստիպված են մուրացկանութիւն անել, իսկ մի քանիսն էլ, մուրալը ասրելու մի անպատկառ միջոց համարելով՝ չարչիութեամբ են պարապում: Այդպիսիներից մէկը, երբ յաջողում է մի-երկու ռուբլի փող ձեռք բերել, իսկոյն այդ փողով գնում է թել, ասեղ, ծամոակ, մատնոց, յուլունք և չալակած մտնում է հարևան գիւղերը՝ հացի, ձուի, ալիւրի և այլ այդպիսի կենսական մթերքների հետ փոխելու նպատակով: Եւ այդպիսով, երևակայեցէք, շատերը կարողանում են իրանց ընտանիքի օրապահիկը հայթայթել...

Այժմ դաշտերը հրաշալի պատկեր են ներկայացնում. բուսականութիւնը առատ հունձ է խոստանում: Թղաչափ բարձրութեամբ հացի արտերը ծփում են կանաչ-մախմուր գորգերի նըման: Գիւղացիները ոգևորված այդ դէպքից՝ մեծ յոյսեր ունեն իրանց աշխատանքի արդիւնքի վրա:

Կառավարութեան կողմից այս տարի էլ նըպաստ տրվեց այս կողմերի չքաւորներին: Մի քանի գիւղերին տեղական ցորեն բաժանվեց սերմացուի համար, իսկ մի քանիսին կանխիկ փող տրվեց՝ տեղական ցորեն չը ճարվելու պատճառով:

Մի երկու շաբաթ առաջ պուդը 1 ր. 20 կոպ. ծախվող ալիւրը այժմ 85—90 կոպէկ է դառել: Հացի գնի ընկնելուն նպաստում են մի կողմից անդադար տեղացող անձրևները, իսկ միւս կողմից այն, որ շատ հացավաճառներ շտապում են վաճառել իրանց պահած հացահատիկները, եթէ չեն ուզում աւելի վնասվել... իսկ սպառող գիւղացիները օգտվում են այդ հանգամանքից:

Մի քանի օր առաջ մօտակայ «Ադմանգան» կոչված սարահարթում «դաշտղներ» երևացին, թւով 20—25 ձիաւորներ: Կարծվում է, որ աւազակապետ Նաբին է իր խմբով: Բայց նա չէ կարող ապաստան գտնել մեր կողմերում՝ իր ասպատակութիւնները կատարելու համար, որովհետև Դարաչիչագի տեղական ժողովուրդը այդպիսիներին ոչ կը հիւրասիրէ և ոչ էլ կը ծածկի, ինչպէս անում են, օրինակ, Զանգեզօրի և Նախիջևանի կողմերում:

Գ. Ս.

ՆԱՄԱԿ ՕՐԲԱԶԱՐԻՑ

—

Յունիսի 15-ին

Օրբազարը մի ժամանակ վաճառաշահ տեղ էր. այստեղ բաւական հայեր կային.—բայց հիմա Օրբազարը ընկել է, հայերի մեծամասնութիւնը գաղթել է Խրիմի միւս քաղաքները և մնացել են միայն քառասունի չափ տուն հայեր:

Մենք ունենք մի բաւական չքեղ եկեղեցի, մի դպրոց և մի Բարեգործական ընկերութիւն, որը և միակն է ամբողջ Խրիմի հայերի մէջ:

Մինչև վերջին ժամանակներս մեր ժողովուրդը բոլորովին թմրած էր. նրա հասարակական հիմնարկութիւնները անուշադիր էին թողնված և մեր փոքրիկ կօլօնիան համարեա թէ չէր հետաքրքրվում հայկական կեանքի զանազան երևոյթներով:

Բայց անցեալ տարվանից սկսած մի առանձին խլրտում ընկաւ մեր ճահճացած կեանքի մէջ: Սակաւաթիւ երիտասարդութիւնը զարթնեց և սկսեց մի եռանդուն գործունէութիւն: Եւ դրա հետևանքը այն եղաւ, որ մենք սկսեցինք հետաքրքրվել հայոց կեանքով, գաղափար կազմեցինք մեր լրագրութեան և գրականութեան մասին. դպրոցում տեղի ունեցան հանդէսներ և մեր կանայք ու օրիորդներն էլ մասնակցեցին այդ ժողովրդական հանդէսներին:

Մեր ժողովրդի մէջ տարածվեց մօտ չորս հարիւր ռուբլու գրքեր, ստացվեցին լրագիրներ:

Հասարակութիւնը սկսեց հետաքրքրվել մեր դպրոցով և միահամուռ ցանկութեամբ վըճռեց դպրոցը կարգի դնել և նրան ազատել զանազան անընդունակ մարդկանց ձեռքից:

Ես իբր օրբազարցի հայ յայտնում եմ իմ ուրախութիւնը և ջերմ փափագը, որ սկսածը նոյն ընթացքով էլ շարունակվի և անկասկած լաւ օգուտներ կը տայ մեր փոքրիկ հասարակութեան:

Բ.

ՆԵՐՔԻՆ ԼՈՒՐԵՐ

—

«Մշակի» յաջորդ 79 համարը, Վարդավառի տօնի պատճառով, երեքշաբթի օրը, յուլիսի 11-ին լոյս չի տեսնի, այլ լոյս կը տեսնի հինգշաբթի, յուլիսի 13-ին:

—

«Մշակի» այսօրվայ համարը բաղկացած է թերթ ու կէսից:

—

Ախալցխայից հաղորդում են, որ յուլիսի 5-ին, կէսօրից յետոյ, վեհափառ կաթողիկոսը հասել է Ախալցխա և իջևանել է հայոց դպրոցների շինութեան մէջ:

—

Մեզ հաղորդում են, որ հայ դերասանական խմբի անդամ Աբելեանը աշխատում է կազմակերպել առաջիկայ թատրոնական սէզօնի համար մի մշտական դերասանական խումբ, որը և կը վարի թատրոնի վարչական և բեմական կառավարութիւնը: Մտադրութիւն կայ սէզօնի 3 ամիսը ներկայացումներ տալ Թիֆլիսում, իսկ 3 ամիսը Բագվում: Հաշված է, որ եթէ այդ երկու քաղաքներից նպաստ տան խմբին իւրախանչիւրը 1500 ռուբլի, ուրեմն 3000 ռուբլի, կարելի է ծածկել բոլոր ծախսերը, վարձատրելով, ի հարկէ, և դերասաններին, որոնց մէջ կը լինեն և Կ. Պօլսից հրաւիրվածներ, ինչպէս դերասանուհի Սիրանոյշ և այլն:

—

Մեր խմբագրութեան մէջ ստացվեցին Բաթումում ներկայ յուլիսի 1-ից հրատարակվող «Черноморскій Вѣстникъ», անունով ամենօրեայ ռուս թերթի մի քանի համարները: Լրագրի խմբագիր-հրատարակիչն է Գ. Ա. Պալմ: Նոր թերթը յայտնում է, որ իրան հեռու է պահելու ազգայնական և կուսակցական նեղ հաշիւներից և ինտրիգներից, և որ իր գլխաւոր նպատակը լինելու է նպաստել Ջերնօմորեան երկրի զարգացման, ուստի և նա իր ձեռքը մեկնում է անխտիր բոլոր շիտակ, ազնիւ գործողներին և աշխատողներին և հրաւիրում է նրանց խաղաղ աշխատանքի, գիտակցական, գործունեայ աշխատանքի: Լրագիրն ասում է. «Մենք բոլորս մեծատարած Ռուսաստանի զաւակներն ենք. մեր ամենից համար թանգ պէտք է լինի մեր հայրենիքի բարօրութիւնը և մեծութիւնը, ուստի մենք բոլորս պէտք է միանանք և աշխատենք յօգուտ պետութեան, յօգուտ հայրենիքի և հասարակութեան»: Մեզ մնում է միայն ցանկալ, որ Բաթումի նոր թերթը անսայթաք կերպով առաջ ընթանայ այդ ուղղութեամբ, որով, անկասկած, մեծ ծառայութիւն կը մատուցանի Ջերնօմորեան երկրին, ուսումնասիրելով և մշակելով տեղական հարցերը:

—

Երևանի քաղաքագլուխ Լևոն Տիգրանեանցը, համաձայն իր խնդրքի, արձակվել է իր պաշտօնից:

—

«Гражданинъ» լրագիրը հաղորդում է, որ ամենամօտ ապագայում կը մտցնվի պարզ քաղաքային ինքնավարութիւն Կովկասի հետևեալ քաղաքներում—Թելաւում, Սղնախում, Դուշէթում, Ախալքալաքում, Ղուբայում, Լէնքօրանում, Շամախում, Նոր-Բայազէտում, Նախիջևանում, Օրդուբաթում, Նուխում, Օզուրգէթում, Ս. Խաչ քաղաքում, Պետրօվսկում և Դերբէնդում:

—

Ջուլֆայից հեռագրում են, «Тифл. Листокъ» լրագրին, որ Թիւրքաց Հայաստանից եկած թափառական քիւրդ աւազակները իրանց աւազակութիւնները փոխադրել են պարսկական հողի վրա: Յունիսի 29-ին քիւրդ-աւազակների մի խումբ փորձ արաւ անցնել ռուսաց սահմանը, բայց յետ մղվեց սահմանապահ պահապաններից, ուստի փախուստ տալով, նա անցաւ յուլիսի 1-ին Պարսկաստանի սահմանը, Ջուլֆայի մօտ: Այնտեղ նա յարձակվեց մի վաճառականական կարավանի վրա, կողոպտեց և վերադարձաւ Թիւրքիա: Պարսից կառավարութիւնը կարգադրել է շատացնել Թիւրքիայի կողմում գտնվող սահմանապահ պահապանների թիւը:

—

Պաշտօնական «Кавказъ» լրագիրը հաղորդում է, որ Կովկասի կառավարչապետի մօտ գտնվող սահմանակից յարաբերութիւնների դիպլօմատիկական պաշտօնեայ, կայսերական պալատի կամէր-իւնկէր Շչէգլօվ նշանակվել է Թէհրանի դեսպանատան առաջին քարտուղար: Մենք կարող ենք աւելացնել, որ այս վերջին պաշտօնը մինչև այժմ վարում էր Շպէյեր, Եապօնիայի ռուսաց դեսպանատան նախկին առաջին քարտուղարը: Շչէգլօվի նշանակումը կարող է օգտակար լինել այն տեսակէտից, որ նա մօտիկ ծանօթ լինելով ռուսաց և պարսից սահմանակից գործերին, մի քանի խնդիրներ սահմանակից թափառական ցեղերի և աչիրաթների մասին շուտով լուծում կը ստանան:

—

ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Յուլիսի 26-ին, գիշերվայ ժամը 2-ին մեզ մօտ երեք անգամ ստորերկրեայ հարուած տեղի ունեցաւ»:

—

ՇՈՒՇՈՒՑ մեզ գրում են. «Կիրակի օր յունիսի 25-ին, Խանդամիրեանցի թատրօնում, Կ. Պօլսի դերասանուհիները՝ Վարդիթեր և Մարի-Հրանոյշ, մասնակցութեամբ տեղիս սիրողների, յօգուտ Բարեգործական ընկերութեան տեղիս ճիւղի ներկայացրին «Զաւակ» դրաման, թարգմանութիւն Սամարցեանի: Թատրօնը կատարելապէս լի էր: Օր. Վարդիթերը և օր. Հրանոյշը փայլուն կերպով կատարեցին իրանց դերերը և արժանացան բուռն ծափահարութիւնների: Սիրողները՝ թէկուզ թոյլ, բայց չը փչացրին ներկայացումը: Իսկ երկու օրից յետոյ, նոյն թատրօնական դահլիճում, մենք առաջին անգամ տեսանք Թիֆլիսի դրամատիկական խմբի դերասան Պետրոսեանին, որը մասնակցութեամբ նոյն խմբի անդամներ, Մէլիքեանի, Փաշանձեմի, Յարութիւնեանի և Ալէւեանի, ներկայացրեց «Ուրիէլ-Ակօստա» դրաման: Ներկայացումը գրաւել էր մեծ բազմութիւն: Ամբողջ ինն ամիս զրկվելով թատրօնական զուարճութիւններից, այժմս հայ հասարակութիւնը սիրով է յաճախում թատրօն: Թիֆլիսի դերասանական խումբը մեծ աջողութիւն ունեցաւ: Պետրոսեան ստացաւ մի թարմ ծաղկեայ պսակ»:

—

ԴԶԼ-ԱՐՎԱՏԻՑ մեզ գրում են. «Երկրաշարժը, ինչպէս յայտնի է, տեղի է ունեցել ամբողջ Ան-

---

նել են իրանց բարոյական սնանկութիւնը, ոչընչութիւնը:

Ահա թէ ինչպէս է ձևակերպում այդ միտքը Մերեժկօվսկին. «Մեր օրերում նորից գլուխ են բարձրացրել «գեղարուեստը գեղարուեստի համար» քարոզողները, որոնց համար «տենդենցիա» խօսքը անտանելի, զարհուրելի է դարձել: «Գեղարուեստ», «էստետիկա» խօսքերի տակ այդ մարդիկ պաշտպանում են սեփական ինդեֆերենտիզմը. նրանք անձնական վիրաւորանքի տեղ են ընդունում տենդենցիայի գոյութիւնը, որովհետև վերջինս պարզապէս խփում է նրանց երեսին, յիշեցնելով, որ կայ հասարակական դատաստան և խիղճ: Այդ պարոնները անկեղծաբար ատում են իդէայի որ և է նշոյլը գեղարուեստական գրուածքի մէջ, որովհետև իդէան կարող է լուսաւորել, մերկացնել նրանց բարոյական կատարեալ սնանկութիւնը: Վախենալով լոյսից, նրանք գիտակցաբար փակում են իրանց աչքերը և մտնում իրանց իբր թէ «մաքուր», բայց իսկապէս շատ կեղտոտ էստետիկայի նեղ ու մութ որջը:»

Եւ այդպէս մենք՝ Միխայլօվսկու, Արսենեվի, Սկաբիչևսկու, Մերեժկօվսկու և այլոց հետ միասին՝ գտնում ենք, որ տենդենցիան գեղարուեստի մէջ միանգամայն բնական, օրինական և վերին աստիճանի օգտակար է:

Դառնանք մեր վերջին հարցին, այն է՝ ովքեր են արդար, նրանք, որոնք հաւատացնում են թէ կուսակցութիւնը բանաստեղծական գրականութեան մէջ վնասակար է, թէ Պրոտոպօպօվը և Հերվէգը, պնդելով հակառակը:

Ինչպէս պարզեցինք, տենդենցիօզ բանաստեղծները, վիպասանները եղել են, առանց բացառութեան, կուսակցութեան մարդիկ. հետևաբար, մեր փաստաբանութեան համեմատ, որքան անհեթեթ, անարդար և ոչրմելի են կուսակցութեան հակառակորդները:

Եթէ Շիլլերը, Շէլլին, Բայրըէն, Իւգօ, Հիւգօն, Ժորժ-Զանդը, Հերվէգը, Ֆրեյլիգրատը, Շչեդրինը, Նեկրասօվը, Գլ. Ուսպենսկին, Րաֆֆին, Գամառ-Քաթիպան, լինելով ծայրայեղ կուսակցութեան մարդիկ, կարողացան ստեղծագործել հանճարեղ և տաղանդաւոր անմահ գեղարուեստական երկեր,—ասել է կուսակցութիւնը չէ կարող վնասակար լինել զուտ գրականութեան, բանաստեղծութեան մէջ:

Միայն ի նկատի պէտք է առնել մի հանգամանք: Կուսակցութիւնը չը պէտք է դարձնել անձնական գծուծ հաշիւների, քասմնելի մոալաճառութեան, պատահական առօրեայ դէպքերի ենթակայ, պատկանելով մի օր այս, միւս օրը այն, երրորդ օրը մի այլ կուսակցութեան: Կուսակցութիւնը պէտք է բղխէ անհատի հոգու խորքերից, բնաւորութիւնից, տեմպերամենտից, խոր, անկեղծ համոզմունքներից, ամբողջ կրթութիւնից, ամբողջ անցեալից. միայն այդ պայմաններում կուսակցութեան պատկանող գեղարուեստագէտը, բանաստեղծը վիպասանը կը կարողանայ ստեղծագործել կուսակցութեան դրոշմ կրող, բայց կախարդիչ, անմահ գեղարուեստական երկեր, առանց խառնելու կուսակցութիւնը կեղտոտ պասկվիլի հետ:

Թոյլ, անորոշ, կրաւորական, կամ անսիրտ, անզգայ բազմախնդիր բնաւորութիւնները չեն կարող կուսակցութեան մարդիկ լինել, առանց իրանց և ուրիշներին խաբելու, վնասելու. ով ունի վեհանձն, անվեհեր սիրտ, ով ստեղծված է բողոքելու, կռուելու, մարտնչելու համար, ով ընդունակ է զգալ, ամփոփել իր փոքրիկ կրծքում ամբողջ ազգի, ամբողջ էպօխայի ալէկոծվող կրքերը, ծով-ցաւերը, սրբազան իդէալները և նուիրվել նրանց իր անարատ հոգու բոլոր թելերով, բոլոր փիբրաներով,—նա և միայն նա կարող է, լինելով ծայրահեղ կուսակցութեան բանաստեղծ, վիպասան, դիւթել, կախարդել ընթերցողներին, արեան կաթիլներով սրբագործած իր գեղարուեստական անմահ երկերով... Եւ նա իրաւունք ունի Հերվէգի հետ միասին կրկնել խորը ճշմարտութեամբ շնչող նրա տողերը. «Կուսակցութիւն, կուսակցութիւն: Ո՞վ կարող է չընդունել նրան, որպէս մայր ամեն յաղթութիւնների. ինչպէս կարող է բանաստեղծը հրաժարվել այդ խօսքից, խօսք, որ ծնել է այնքան վեհ, այնքան սրբազան գաղափարներ»:

«Զգայուն գեղարուեստագէտը,—գրում է պրոֆէսոր Գօլցեվ,—որը կարողացել է իր տաղանդը կռել-կոփել գիտնական մտքով, որը ընդունակ է թափանցել իր ժամանակի և իր ազգի վշտերը և ուրախութիւնները, կարող է և պէտք է գեղարուեստական երկերով լուսաւորել իր ժողովրդի փշոտ պատմական ճանապարհը: Այդ կողմից ռուս գրականութիւնը և գեղարուեստը մեծ օգուտ են մատուցել ռուս ժողովրդին, ազնուաբար ծառայելով նրա շահերին»:

Ազգասէր հայ գրականութիւնը և գեղարուեստը, խոստովանում ենք հպարտութեամբ, նոյնպէս ազնուաբար են ծառայել հայ ժողովրդին, ըմբռնած լինելով իրանց կոչումը. Րաֆֆին, Գամառ-Քաթիպան այնպիսի տաղանդաւոր և մի և նոյն ժամանակ կուսակցական գրողների հետ, ինչպէս է Գրիգոր Արծրունին, լուսաւորել են հայ ազգի պատմական փշոտ ճանապարհը. այդ անմահ գրողների արծարծած գաղափարները, իդէալները, այն իդէալները, որոնց վրա հայոց խաւարամիտների բանակը լրբաբար ծիծաղում, յարձակվում էր, այսօր իրականութիւն են ստանում հեռու Փոքր-Ասիայում, Հայաստանում...

Եւ հայ հասարակութիւնը կունենայ դեռ շատ այդպիսի մտքի հերոսներ, որոնք կուսակցութեան դրօշակը բարձր բռնած, կը լուսաւորեն հայ ժողովրդի «փշոտ պատմական ճանապարհը», ի մեծ ցաւ այն բթամիտների, որոնք մրմռում են,— թողէք այդ դրօշակը, հեռու կացէք կուսակցութիւնից, որը գեղարուեստագէտներին, բանաստեղծներին միայն վնասում է:

Շիրվանցի

դրկասպեան երկրում: Աւելի ուժեղ է եղել «Ղազանչուկ» կոչված կայարանից մինչև Ուզուն-Ադայ: Երկաթուղային կայարաններից մի քանիսը փլված են, միւսները ճեղքված: Ղազանչուկի երկաթուղային դէպօն (Депо Казанчикъ) ճեղքված է սաստիկ, այնպէս որ չտեսավ կը փլչի: Երկաթուղային գիծը «Այդին» և «Զէբէլ» կայարանների մէջ փչացած է: Կեռներ շատ տեղերում ցած է իջած և ճեղքված: Գնացքներն Ղազանչուկից մինչև Գյ-Ադրմը 2 օր դադարեցած էին: Զորհրդարանից պաշտը երկու, ուղարկ աշխատանք ստացան: կառաւորվելով մի քանի անեղ փլված են: Բարեկարգութեան, մարդկային զոհեր չեն եղած, բայց Ղազանչուկից, որ-տեղ մի օրիորդ վառարանի խողովակի փլատակների տակ է մնացած: Ֆրասա-Հնաւաքարեան թի-ւերին ևս կոտրված էին: Երկաթուղային գծի պա-հապանների բ ն ա կ ա ր ա ն ն ե ր ի ց մի քանիսն-երն եւ փլված են»:

—

ԿՐԱՄՆՕՎՕԴՍԿԻՑ մեզ գրում են. «Ցունիսի 26-ին, գիշերվայ ժամը 4-ին, սաստիկ երկրաշարժ եղաւ: Տուն չը մնաց, որ չը վնասվէր: Երկրաշարժը տևեց ուղիղ 5 րոպէ: Վնասը մեծ է»:

—

ՎԵՐԻՆ-ԱԳՈՒԼԻՍԻՑ մեզ գրում են. «Մի քանի օր առաջ Նաբիի խումբը կողոպտում է Տրօնիս, Բիլաւ, Սալթաղ և Օնիս Թրքաբնակ գիւղերը հետևեալ կերպով: Օգուտ քաղելով այն հանգամանքից, որ Թուրքերը Մահառլամի տօնի պատճառով հաւաքված կը լինեն մզկիթը, գալիս շրջապատում են նրան, պահանջելով յայտնի գումար: Այդպիսով իւրաքանչիւր գիւղից աւազակները կարողացել են տանել 200—300 րուբլի: Աւազակների ետևից Օրդուբաթի պրիստաւը, իր օգնականով, 40 զինուորներով և մի քանի ձիաւորներով գնացին, բայց ոչ մի հետևանքի չը կարողացան հասնել: Մի շաբաթ սրանից առաջ Նաւնիս կոչված Թուրքի գիւղի հօտից գողանում են մի քանի եզներ և կովեր: Հովիւը գողերին ճանաչել է և գանգատվել մեր տանուտէրին, սակայն մի քանի օրից յետոյ հովւին սարի վրա խեղդված են գտնում: Կարծում են, որ նոյն գողերը կատարած կը լինեն այդ սպանութիւնը, կամենալով դրանով թագցնել գողութեան հետքը: Քննութիւն է սկսվել»:

—

ԴԶԸԼ-ԱՐՎԱՏԻՑ մեզ գրում են. «Այստեղ, յունիսի 26-ի գիշերը, 2 ժ. 40 րոպէին երկրաշարժ պատահեց, որը տևեց՝ 5—6 րոպէ: Քաղաքում ոչինչ վնաս չէ պատահել: Լսում ենք, որ երկրիս մի քանի քաղաքներում նոյնպէս երկրաշարժ է եղել, ինչպէս Սամարկանդ, Ջարջոյ և Ասխաբադ: Ղազանչուկ կայարանում երկրաշարժից մի տուն է փլվել. փլատակների տակ գտել են մի 16 տարեկան աղջիկ»:

—

ԱՍԽԱԲԱԴԻՑ մեզ գրում են. «Ցունիսի 26-ին, գիշերվայ ժամը 2-ից 40 րոպէ անց, տեղի ունեցաւ երկրաշարժ, որը տևեց մի քանի վայրկեան: Ցնցումը կրկնվեց երեք անգամ, աստիճանաբար թուլանալով: Առաջին ցնցումը բաւական զօրեղ էր, այնպէս որ մինչև անգամ քնած մարդիկ զարթեցին. երկրորդ ցնցումը թոյլ էր առաջինից, երրորդը աւելի թոյլ, քան երկրորդը»:

—

ԻԳԴԻՐԻՑ մեզ գրում են. «Անցեալ տարի շինական դատարանների համար գիւղական հասարակութիւնների ծախսով մեր գաւառում մի քանի շինութիւններ շինեցին, որոնցից իւրաքանչիւրը նստեց մի քանի հազար րուբլի: Այս տարի գիւղական հասարակութիւնները միանալով, այդ շինութիւններից մէկ-երկուսը պարապ են մնացել: Լսում ենք, որ կառավարութիւնը մտադիր է այդ շինութիւնները ռուսաց ժողովրդական դպրոցներին յատկացնել»:

ԱՐՏԱՔԻՆ ՏԵՍՈՒԹԻՒՆ

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

—

Կ. Պոլիս, յուլիսի 1-ին

Օրերը կանցնին և Շաքիր փաշա Պոլսէն չի մեկնիր, և կարծեմ թէ մեկնելիք ալ չունի. դեսպաններուն հետ պատահած դէպքը շատ ազդեցիկ եղած է. սուլթանը ալ բնաւ խօսք մը չընէր Շաքիրի իր պաշտօնին նշանակմամբ, ու հիմա կըսուի թէ Բարձրագոյն Քոմիսէրի պաշտօնը պիտի յանձնուի թերևս Ղազի Ահմէտ Մուխթար փաշայի, որ հանրածանօթ է նամանաւանդ իր բարբարոսութիւններովը, զոր Հայաստանի մէջ գործեց ռուս և թիւրք պատերազմին ժամանակ, երբ թիւրք բանակին հրամանատար էր: Ահմէտ Մուխթար հիմա Եգիպտոսի մէջ թրքական Քոմիսէր է, անուանական պաշտօն մը, որուն պատրւակաւ սուլթանը զայն Պոլսէն հեռու կը պահէ:

Բայց այս ամենը կապակցութիւն ունի բարեկարգութեանց Ծրագրին հետ: Դեռ մինչև այսօր վերջնական պատասխան մը չի կայ, թէև դեսպանատունները դեռ երկու օր առաջ սպնդեցին պատասխան մը ընդունելու: Հօս այնպէս կը կարծուի թէ մակեդոնական խնդիրին ծագումը, որ անշուշտ պիտի զրգռէ յոյներն ալ, թերևս տեղի պիտի տայ Արևելեան խնդիրը աւելի լրջօրէն քննելու և անոր համեմատ կարգադրութիւններ ընելու: Կ. Պոլսոյ իտալական դեսպան Պ. Քաթալանին, որ Իտալիա գնացած էր, անկէ Լօնտոն անցած է հայկական խնդրին համար բանակցելու, ինչպէս անշուշտ տեղեկացաք եւրոպական թերթերէն. այս լուրը ինքնին նշան մը չէ՞ թէ մեր խնդրին շուրջը այս օրերս տիրած հանդարտութիւնը տեսակ մը զինադադար է, որ աւելի ազմկալից կուռի մը նախապատրաստութիւն կրնայ համարուիլ: Քաթալանիի Լօնտօն երթալը այնպիսի կարևոր դէպք մըն է, որ թիւրք կառավարութիւնը Պոլսոյ թիւրք թերթերուն միջոցաւ հերքեց այդ այցելութեան լուրը. և հիմա որ եւրոպական բոլոր թերթերը կը յիշատակեն զայն, թիւրք թերթերը կը պարտաւորուին լռութիւն պահել:

Սաիտ փաշայի մասին եւրոպական մէկ քանի թերթերուն մէջ գրուատական յօդուածներ կարդացինք. ջանքեր կըլլան հաւատացնել տալու թէ Սադրազամը պիտի յաջողի Թիւրքիոյ մէջ բարեկարգութիւններ գործադրել և անով եւրոպական Ծրագիրը զգալի կերպով բարեփոխել տալով պիտի յաջողի. բայց մենք որ ուշադիր կը հսկենք, կը տեսնենք թէ այդ ի բ ո ղ խ ո ն դ ր ի ա ք ը ուրիշ բան չը պիտի ընէ, բայց եթէ աւելի գրգռում առաջ բերել, աւելի կատղեցնել ժողովուրդը և նորանոր արիւնահեղութիւններ պատճառել:

Սաստնի դէպքէն յետոյ թիւրք կառավարութիւնը, համեմատաբար առջի քաղաքականութեանը, սկսաւ քիչ մը աւելի խոհեմ վարուել, գէթ Պոլսոյ հայերուն հետ: Իսկ Սաիտ փաշա ծայրայեղ խըստութեան կողմնակից է, յուսալով որ կը չուաբեցնէ հայերը և ա մ ա ն ի կը բերէ: Այս մոլեգնութեամբն է, որ Հայաստանի մէջ խստութիւնը սաստկացնելու հրամաններ գացին. պատրիարքարանի հետ բռնաւորական վարմունք մը սկսաւ երևան գալ, և Պոլսոյ մէջ հալածանքը վերսկսաւ: Սադրազամը ոստիկանութեան նախարարը կանչելով կը հրամայէ որ ինչչափ կասկածելի հայեր կան «միշտ ձեռքին տակ պատրաստ ունենայ»: Նազըմ ուրախութենէն դուրս կելլէ. բայց դըժբաղդաբար ոստիկանութեան համար, բանտերը քիչ են. քանի մը օրուան մէջ որչափ որ կրցան ժողուեցին. անոնք, որ նորագոյն ժամանակներս անգամ մը բանտը մանելու դժբաղդութիւնն ունեցած են, ամէնքն ալ հաւաքուեցան: Այն խ ո վ ո ւ շ ն ե ր ո ւ ն մէջ, ուր հազիւ թէ հինգ—վեց հոգի կրնան պզմել, լեցուցած են հիմա 30—40 հոգի. այս սոսկալի շոգին (36 աստիճան տաքութիւն շուքին մէջ) անտանելի է մեր խեղճերուն վիճակը: Աւելցուր այս ամենուն վրա բանտերուն մէջ տրուած ծեծը. անխտիր, ամեն հանդիպողի մտրակներ կը զարնեն և սուիններով կը հարուածեն: Քանի մը հոգի գացին բողոքեցին, գիտուցութիւն ըրին ոստիկան նախարարին, որ յայտարարեց թէ այդպիսի դէպքեր կրնան պատահել: Պոլսոյ ժողովուրդը շատ զգածուած է այս ոստիկանական չարագործութիւններէն:

Սաիտի ճիւաղային մէկ գործն ալ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութեան խնդիրն է, որ անշուշտ վերջը վերջը նոր փորձանք մը պիտի ըլլայ կառավարութեան գլխին. բայց առայժմ փորձանք մըն է մեզի: Ցունիսի 29-ի հինգշաբթի օր Պոլսէն մեկնեցան և Կիլիկիա գացին Մամիկոնեան Աբրահամ, Գազանչեան Յովհաննէս, Ֆռնուզի վանահայր Նիկողոս եպիսկոպոսները ու Կիրակոս վարդապետ. ասոնք կառավարութեան կողմէ 100-ական ոսկի առած են և Կիլիկիա կերթան, իրենց մէջէն կաթողիկոս մը ընտրելու: Իրենց այս նպատակին պիտի հասնին մէկ տեղ առնելով Կիլիկիոյ քանի մը եկեղեցականները: Ինչպէս քանի մը նամակներով գրած էի, այս դաւաճանները կառավարութեան թուղթ մը տուած են,— կամ աւելի ճիշդը կառավարութիւնը ասոնց թուղթ մը ստորագրել տուած է, որով կը յայտարարեն թէ պատրիարքարանը ապստամբութեան կեդրոն մըն է և իրենք Կիլիկիան բաժնելով այդ կեդրոնէն կերաշխաւորեն անոր հանդարտութեան և խաղաղութեանը: Կը խնդրեն, որ իրենց ընտրած կաթողիկոսին ֆ ե ր մ ա ն ի ն մէջ բացորոշ կերպով գրուի թէ Կիլիկիոյ կաթողիկոսութիւնը Պոլսոյ պատրիարքութեան ներքև չէ:

Թիւրք կառավարութեան քաղաքականութիւնը շատ պարզ է. Կիլիկիան անջատել Պոլսէն, որով երկուքն ալ կը տկարանան. գժտութիւն հանել հայոց միջև: Իսկ այս ամենուն հետ մէկտեղ կը կարծեն որ Կիլիկիա Պոլսէն անկախ ըլլալով կրօնապէս բարձր դիրք մը կառնէ և հետզհետէ կըլլայ բաժնելով Թիւրքիայի հայերը էջմիածնէն, ենթարկել Կիլիկիոյ: Ի՜նչ հեռատես քաղաքականութիւն:

Իսկ մենք ինչ ընենք: Բարոյական հարուածը ծանր եղաւ Պատրիարքին և ամբողջ ազգին: Խընդիրը դեսպաններուն պիտի ներկայանայ, և թերևս անոնց իրաւարարութեանը պէտք ունենանք. բայց ինչ երեսով Պատրիարքը ըսէ թէ դաւաճանները հայ եկեղեցականներն են, զորոնք բանտէն ազատելու համար այնքան թախանձանքներ ըրաւ դեսպանին մօտ:

Առ այժմ Պատրիարքը տնօրինութիւններ ըսկսած է ընել. անմիջապէս նամակ մը գրեց Կիլիկիոյ կաթողիկոսական ընտրութեան գործադիր տեսուչ Յովհաննիսեան Գրիգորիս եպիսկոպոսին, բացատրելով այն բոլոր պարագաները որոնք երևան եկան, և գծեց այն ուղղութիւնը, որուն պէտք է հետևի պատրիարքարանի ներկայացուցիչը: Սակայն չենք կարծեր որ թղթատունը այդ նամակը յանձնէ հասցէին, մանաւանդ որ ուշ գրուած ըլլալով կարելի չէր եղած ապահովագրել:

Ասկէ զատ, երէկ իսկ Պատրիարքը սկսաւ պատրաստել շրջաբերական մը Թիւրքիոյ հայոց բոլոր եկեղեցիներուն ղրկելու համար. այդ շըրջաբերականով պիտի բացատրէ Կիլիկիոյ կաթողիկոսական խնդրին այս նոր կերպարանքը և այն դաւաճանութիւնները, զոր այդ չուառական եկեղեցականները կը գործադրեն: Կարծեմ թէ 8—10 օրէն կը պատրաստուի այդ գիրը: Միւս կողմէն Պատրիարքը կառավարութենէն խնդրեց հարկ եղած արտօնութիւնը Ազգային ժողովը գումարելու, Ալէաթճեան կաթողիկոսի ընտրութեան վաւերացման համար: Աւելորդ է ըսել թէ այդ հրամանը չի տրուիր, և բնականաբար պատրիարքն ալ հանդարտ չի մնար:

Այնքան բազմաթիւ են պատրիարքարանի և կառավարութեան միջև նորանոր խնդիրները, որ նիւթապէս անկարելի է ամենուն ալ հետամտիլ և գրել. միայն մէկ քանին կը յիշատակեմ երբեմն: Շատ սիրուն է օրացոյցին համար եղած պահանջումը: Ամեն տարի կը կրկնուի թէ այս ինչ այն ինչ անունները վերցնելու է. այս տարի դարձեալ հանրային կրթութեան նախարարը պահանջած է, որ Աբգարի, Տրդատի անունները վերցուին, և,—ահա այս տարուան նորութիւնը,—անոնց տեղը դրուի սուլթան Համիդի անունը (?): «Այդ միւսները ցնորական են, իրականը այս է» կը գրէ հանրային կրթութեան նախարարը: Եւ Պատրիարքը կը պատասխանէ թէ հայերը, առանձին ազգ մը, իրենց առանձին պատմութիւնը ունին, իրենց թագաւորներ ունեցած են. ոչ մէկը անոնցմէ ցնորական է: Տեսնենք այս խնդիրն ալ ինչպէս պիտի վերջանայ: Պատրիարքը պիտի չընդունի եղած սըրբագրութիւնները: Հրաման պիտի չը տայ օրացոյցին հրատարակութեանը և եկեղեցիներու պիտի ծանուցանէ, որ ամեն օր տօները գրաւոր կերպով եկեղեցիին բակը կախեն:

Պատրիարքարան ղրկուած մէկ թ է զ ք ե ր է ո վ մըն ալ կառավարութիւնը կը պահանջէ, որ Կեսարիոյ առաջնորդ Տրդատ վարդապետ Պալեան իր պաշտօնէն հրաժարեցնելով պատրիարքարանը Պոլիս կանչէ զինքը: Տարակոյս չը կայ թէ Տրդատ վարդապետ առաջին զարմացողը ինք պիտի ըլլայ թէ այս պատիւին արժանանալու համար ինչ է ըրած: Մեր մէջ այդ վարդապետը շատ գէշ անուն մը կը վայելէ. համբաւը ունայն մինչև ձեռք հասած է: Ո՞վ գիտէ, Թերևս ահաբեկ ըլլալով ուզած է այնպիսի գործ մը ընել, որպէս զի վտանգը հեռացնէ իրմէն, նկատելով իբրև ազգային դատին զոհ մը: Անշուշտ կը վախնայ, որ Թիւթիւնճիեէֆի պէս զոհ մը կըլլայ:

Տարին թաղեցին այդ Թիւթիւնճիէֆը. ոստիկանները շրջապատած էին այդ դագաղը՝ որուն վրա անշուշտ ազգին արցունքները պիտի թափուէր, եթէ քանի մը տարի աւելի առաջ մեռած ըլլար այդ մարդը: Հետաքրքիր ժողովուրդ մը, թէև սակաւաթիւ բազմութիւն, տեսնելու գնաց այս թաղումը: Թիւթիւնճիէֆ վերջին բարեբաղդութիւն մը ունեցաւ, իրեն արժանաւոր քարոզիչ մը գտաւ. եթէ քանի մը շաբաթ առաջ մեռնէր, այդ բաղդաւորութիւնը պիտի չունենար: Աբրահամ եպիսկոպոս Մամիկոնեան այդ ժամանակ դեռ դաւաճան մը չէր նկատուեր: Չորեքշաբթի օր, յունիս 28, Իւսկիւտարի Ս. Խաչի եկեղեցիին մէջ Աբրահամ եպիսկոպոս դրուատեց Թիւթիւնճիէֆի ազգասիրութիւնը, յայտարարեց թէ ան ալ երբեմն ապստամբ էր, բայց զգաց իր սխալը և եկաւ ինկաւ բարեխնամ կառավարութեան գիրկը: Հայ քարոզիչը անէծքներ կարդաց այն ձեռքին, որ այդ «պատուական» կեանքին վերջ տուաւ: Այդ անէծքը թերևս լաւագոյն վարձատրութիւնն է այն կորիճին, որուն ձեռքէն թռաւ գնդակը, յուլիս 11-ի գիշերը:

—

Ծրագրին խնդիրը այսօր հետևեալ վիճակին մէջ է:

Չորս նախարարներէ կազմուած յանձնաժողովը, որու մասին գրած եմ արդէն, պատրաստեց իր առաջարկները, զոր չորեքշաբթի 28 յունիս, նախարարներու խորհուրդը քննութեան առաւ և ընդունեց:

Ահա մէկ քանի գլխաւոր կէտերը:

Բարձրագոյն քօմիսէրը արդէն նշանակուած է, Շաքիր փաշան, ուստի ասոր վրա խնդիր չի կայ:

Պոլիս կազմուելիք յանձնաժողովը արդէն կազմուած է չորս նախարարներէ, ուստի ասոր վրա ալ խնդիր չի կայ:

Չընդունուիր կուսակալները պետութեանց հաւանութեամբը հաստատելու առաջարկը, եւ ոչ ալ անոնց պաշտօնավարութեան տևողութեան հինգ տարուան պայմանաժամը:

Չընդունուիր որ քիւրտերը, այսինքն համիտիէ հեծելազօրքերը, զինաթափ ըլլան. տէրութիւնը ինքն պատասխանատու է իր պահեստի զինուորներուն համար:

Չընդունուիր որ նահանգային հասոյթները երկրին մէջ գործածուելով, տեղական պէտքերու համար, մնացած մասը ղրկուի Պոլիս, կուզուի սահման մը դնել:

Ուրիշ քանի մը կէտեր ալ կան, բայց չի կրցի ճշդել:

Նախարարական այս որոշումները հինգշաբթի օր մատուցուեցաւ սուլթանին, որ իր վաւերացումը պիտի տայ. ասկէ դեռ լուր մը չի կայ:

Թիւրքերու լաւատեղեակ ակումբներու մէջ կը կարծուի թէ, թիւրք կառավարութիւնը փորձ մըն է կ՛ընէ, և եթէ երեք պետութիւնները պնդեն իրենց պահանջումներուն վրա, Դուռը պիտի պարտաւորուի տեղի տալ: Այս համոզումը ունին կառավարական անձնաւորութիւններ:

Անգլիոյ դեսպանը երէկ մեծ-եպարգոսին բնակարանը երթալով հարցուց թէ Լօնտօնի օսմանեան դեսպանը հաղորդած է իրենց այն տեսակցութիւնը, զոր ունեցած է լորտ Սօլսպէրիի հետ: Կերևի թէ Դուռը տեղեկութիւն չունի. եպարգոսը կմկմացեր է: Կը կարծուի թէ Սօլսպէրի շատ ծանր յայտարարութիւններ ըրած է:

Մուշէն կարևոր տեղեկագիրներ հասան Անգլիոյ դեսպանատունը. երկու օր է դեսպանը շատ կը զբաղի ատոնցմով, բայց գաղտնի կը պահուի:

Վանի կոտորածի լուրի մասին ստոյգ ոչինչ գիտենք:

Ղալաթիոյ կեդրոնական վարժարանին աշակերտներէն մէկ քանին բանտարկուեցան, ուրիշներ ալ կը փնտռուին:

—

Այս պահուս լուր ելաւ թէ Արթին Տատեան մեռեր է. չենք գիտեր ինչ աստիճան ստոյգ է. օդափոխութեան գացած էր Պոլսէն քանի մը ժամ հեռու Եագաճըգ:

***

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Սամսօն, յունիսի 26-ին

Ներկայիս կը գամ յայտնել մի երկու դէպքերի մասին։ Առաջինը, Մարզուան՝ Ռսկերիչեան Կարապետ աղա (բողոքականների ազգապետ անարժանաբար) անուն անձի յունիս 19-ի երկուշաբթի վաղ առաւօտով սպանութիւնը։ Կառավարութիւնը. այս սպանութիւնը հայերին վերագրելով, 100-էն աւելի ձերբակալութիւններ արաւ։ Այս եղելութիւնը իմացածին պէս կը սկսնայ կը հանի Ամասիայի միւթէսարիֆ Պէքիր-փաշան, Մարզուանի նախորդ գայմագամը, որ իր արած խժդժութեանց շնորհիւ միայն արժանացած էր միւթէսարիֆութեան պաշտօնին, որպէս զի Ամասիա էլ Մարզուանի թշուառութեանը մասնէ…

Անմիջապէս Մարզուանի ազգային ժողովը և երեսլիները կը կանչէ իր առաջ, կը սպառնայ, չուտով ձեռք տալ այդ ոճրագործները, «հակառակ պարագային երկրորդ Սասուն մը կը յօրինեմ» ըսելով։ Ամբողջ հայ հասարակութիւնը արդէն լաւծ լինելով Սասունի դժբաղդութեան մանրամասնութիւնները և իրենց առաջ ունենալով 100-էն աւելի բանտարկեալներ, հայր, եղբայր, բարեկամ, ընկեր և այլն, սոսկալի արհաւիրքի մատնուած են և ապաստղական դիրքի մէջ կը գտնուին այդ Սասունի «երկրորդ կատորած» բառը իրականութիւն առնելը նախատեսելով։

Երկրորդ՝ սրանից մօտաւորապէս երեք տարի առաջ Զարշամպայի գիւղերից Գարու-Գայայի Մինասեան Յովհաննէսը լեռները ապաստակած ժամանակ մի օր խարդախութեամբ ձերբակալուած էր և դատապարտուած 15 տարով չղթայակապ։ Սա, իր ընկերները՝ Յովսէփ և Յակոբ Ռուսսլեան փորձած էին նորաչէն քարակիր երկու պարիսպով բանտի բանիքի տանիքը ծակելով փախչել, որոցմէ միայն Յովսէփը և Յակոբը յաջողած էին լոյս տալ. Յովհաննէսը մնացած էր կառավարութեան իմաց արուելուն համար բանտի պատին տակ դուրսը բանակող ուղտապանների կողմէն, եթէ ոչ բանտը բոլորովին կը պարպուէր։

Փախստականներին հալածելով միայն կարողացան Յովսէփին կալանաւորել անզէն լինելուն և իրենց գետէ մը անցնելու խոստացող նաւաստիէ մը մատնուելուն շնորհիւ։

Յովսէփը երկաթի բանտարութեան տէր էր. երբէք յուսահատութիւն իրեն բառարանին մէջ չը կար. նա գտաւ վերջապէս մի հնարաւորութիւն փախչելու համար դարձեալ իր սիրած ընկերը՝ Յովհաննէս Մինասեան քաջ հրոսակին հետ, և յաջողեցան անվտանգ կերպով՝ տանելով և 7 հոգի երկար բանտարկութեան դատապարտուածներ ևս։

Ընդամէն 9 հոգիներից՝ 3-ը հայ, միւսները յոյն, թիւրք, և լազ էին։ Բռնուեցան 3 հոգի, հայ մը, յոյն մը, և «լազ մը սպաննուած». մնացեալները ցարդ գնում են, մի լուր անգամ չէ առնուած որոշ կերպով։

Մինասեանի և Յովսէփի մասին առասպելական զրոյցներ են պտտում։ Մտոյգը այս է թէ այդ երիտասարդները դեռ ձեռք չեն անցած, հակառակ իրենց հալածող 2—300 ոստիկան և բաշիբօզուկների ջանքերին։

Ս—ցի

ՆԱՄԱԿ ԹԻՒՐՔԻԱՅԻՑ

Տրապիզօն, յունիսի 19-ին

Խեղագարեցնող լուրեր են որ վերերէն կուգան. սուրէն ու կրակէն վերջ, ահա անօթութիւնն է, որ կը սպառնայ ընել այն՝ ինչ որ չի յաջողեցան ի գլուխ հանել սուրն ու կրակը։

Սովը իւր թևը կախեր է ամբողջ Մշոյ դաշտին վրա, հայարնակ գաւառներու վրա։ Մինչդեռ հոն կրակը ճարակ առեր կերթայ, թիւրքը կըսէ թէ՝ հայ սրիկայներ հուր կը ձգեն. մինչդեռ հոն սուրն ու գնդակը կուրծքեր կը ծակեն, թիւրքը կըսէ թէ՝ հայ սրիկայներ ապստամբութիւն ըրնեն. մինչդեռ հոն սովը, քաղցը աւեր կը տարածեն, թիւրքը պաշտօնական զեկուցումներով Եւրոպային կը կանչէ խուլերուն թէ՝ շնորհիւ սուլթանին անդորրութիւն, խաղաղութիւն, հանգստութիւն…

Զարհուրելի է վերի վիճակը։

Եւրոպական դիւանագիտութիւնը կաշխատի այս անկերպարան, ջլատուած կացութեան դարման մը գտնել. արդէն գիտենք թէ եւրոպական յարաբերական պայմանները ինչ էնթրիկներու մէջ կը դառնան, և ահա գրեթէ մէկ տարուան դիւանագիտական յաղումներէ վերջ, ռէֆօրմի մը առջև կը թփ պահ մը ամեն ինչ կանգ առնել, ռէֆօրմներ՝ որոնք հայ ժողովրդի պահանջներու, համաձայնութիւնները լիովին գոհացում տալէ հեռու են։ Այս վարանումներու վերջը ինչ պիտի ըլլայ. թողունք եւրոպական դիւանագիտութեան իւր գործը շարունակել. անշուշտ այդ գործը բարերար կըլլայ։ Բայց այդ գործը շատ դանդաղ առաջ կերթայ. եթէ չի մտածենք թշուառութեան մատնուած ժողովրդի մը առ այժմ գէթ նիւթականը ապահովելու, արդէն անոր մէջ բարոյական սոսկալի աւերներ ամեն զարկ կը դադրեցունեն, կը խորտակեն։

Կը խելագարի մարդ երբ կը մտածէ. հաց չի կայ, զգեստ չի կայ, տուն չի կայ, կրակ չի կայ, օճախ՝ հայուն սիրելի օճախը չի կայ։ Այս ամենը այժմ Մշոյ դաշտի ժողովրդի համար չի կայ։ Ասոր դարմանը մտածելու է։

Կ. Պօլիս սրսկած է համաձայնութիւն ընել պատրիարքի հովանաւորութեան տակ. Տրապիզօն ևս նոյնը սրսկած է, անշուշտ կը մտածեն նոյնը ուրիշ քաղաքներ ալ։ Բայց աւելի լաւ չի ըլլար, որ պատրիարք Իզմիրլեանը համաձայնութիւն մը իւր հովանաւորութեան տակ ուղղակի Եւրոպայի մէջ բանայ, որպէս զի Եւրոպայի ժողովուրդը միանգամ ընդ միշտ իրականութիւնը լաւ մը չօշափէ։ Այս մասին Տրապիզօնի մէջ կը մտածուի։

Հրատ

ԽԱՌՆ ԼՈՒՐԵՐ

Եպիսկոպոսական քարոզի մի նմուշ։

Մի հայ եպիսկոպոս, որ հրաւիրված է լինում մի հարուստ ննջեցեալ թաղելու և «ըստ աւուր պատշաճի» մի դամբանական խօսելու, հետևեալ քարոզն է ասում.

«Սիրելի ժողովուրդ. երկու կեանք կայ, մինը անցաւոր, այս աշխարհի կեանքը, միւսը անանց, հանդերձեալ կեանքը։ Բայց կան մարդիկ, որոնք միայն այս աշխարհի մասին են մտածում, հանդերձեալ կեանքը մոռանում են. դրա համար երբ գնում են հանդերձեալ աշխարհը, այնտեղ ենթարկվում են չարչարանքի։ Կան մարդիկ, որ միայն հանդերձեալի մասին են մտածում. կան և այնպիսիք, որոնք համ այս աշխարհի մասին են մտածում, համ հանդերձեալի։ Կան հարուստներ, որոնք իրանց հարստութիւնը միայնակ են ուտում, կան և այնպիսիներ, որոնք համ իրանք են ուտում, համ ուրիշներին ուտացնում։ Ահա այս ննջեցեալը այդ տեսակներիցն էր»։

„ՄՇԱԿԻ“ ՀԵՌԱԳԻՐՆԵՐ

ՌՈՒՍԱՑ ԳՈՐԾԱԿԱԼՈՒԹԻՒՆԻՑ

ՓԱՐԻԶ, 5 յուլիսի։ Պատգամաւորների ժողովի վճռի պատճառով, որով պախարակւում է յայտնվում «Պատուաւոր Լէգիօնի» շքանշանի խորհուրդին, այդ խորհուրդը ամբողջապէս հրաժարական տուեց։

ԲԷԼԳՐԱԴ, 5 յուլիսի։ Ստամբուլօվ մատնացոյց արաւ երկու մարդասպանների վրա, այն է Ցիւֆէկչիևվի և Գալաւի վրա։

ՊԵՏԵՐԲՈՒՐԳ, 5 յուլիսի։ Հրատարակված է Բարձրագոյն հրովարտակ այն բանի մասին, որ Մեծ իշխանուհի Կսէնիա Ալէքսանդրօվնա ծնեց աղջիկ, որին տրվեց Իրինա անունը և որ Կայսերական արիւնի նորածին իշխանուհուն պէտք է տրվի Բարձրութեան տիտղոսը։

ԼՕՆԴՕՆ, 5 յուլիսի։ Համայնքների ժողովում ընտրված են՝ լորդ Սօլսբիւրիի որդին, լորդ Կրամբօրն, Սաենլի ճանապարհորդը, բանւորական կուսակցութեան պարագլուխ Բէրնս, մինիստր Րիտչի։ Առժամանակ ընտրված են 180 ունիօնիստներ, 25 ազատամիտներ, 4 պառնէլականներ, 6 հակապառնէլականներ և բանւորական կուսակցութեան 1 կանդիդատ։ Ունիօնիստները 24 նոր տեղեր ձեռք բերին, ազատամիտները—6։

ՍՕՖԻԱ, 5 յուլիսի։ Ստամբուլօվ, Պետկօվի և ծառայի ուղեկցութեամբ, վերադառնում էր, մօտ 8 ժամին, Ունիօն-կլուբից։ Կլուբի մօտ ատրճանակ արձակվեց։ Ստամբուլօվ և Պետկօվ դուրս թռան կառքից։ Նրանց վրա յարձակվեցին երեք մարդիկ։ Մէկը խանչալի հարուած հասցրեց Ստամբուլօվի գլխին և կտրտեց ձեռքերը. միւսը դանակով վիրաւորեց Պետկօվին գլխում։ Ստամբուլօվ սարսափելի կերպով այլանդակված է։ Ջերմաց ոչ մի ժանդարմ։ Կասկածում են ոստիկանութեան համախոհութիւնը, որովհետև Ստամբուլօվի վրա խիստ հսկողութիւն էր նշանակված։ Ստամբուլօվի ծառան, որ ատրճանակից արձակում էր չարագործների վրա, բռնված է։ Ստամբուլօվին այցելեցին բոլոր պետութիւնների ներկայացուցիչները։ Ոչ մի մինիստր չայցելեց նրան։ Չարագործները, ինչպէս լսվում է, կաշառել էին կառապանին։ Ստամբուլօվի դրութիւնը անյուսալի է։ Ըստ տեղեկութիւնների համեմատ, նրա դրութիւնը վտանգի կերպով բարդուեց։ «Բալկանեան գործակալութեան» խօսքերով, կառավարութիւնը 10,000 ֆրանկ վարձատրութիւն նշանակեց յանցաւորներին գտնելու համար։

ՍՕՖԻԱ, 5 յուլիսի։ Չարագործները կանգնեցրին Ստամբուլօվի կառքը ոչ հեռու կլուբից։ Ստամբուլօվ մի քանի անգամ ատրճանակ արձակեց յարձակվողների վրա, բայց անյաջող։ Երբ նա դուրս թռաւ կառքից, չարագործներից մէկը համարեա կտրեց նրա ձեռքի թաթը։ Ստամբուլօվ վազեց, չարագործները հասան նրան, դանակ խփեցին գլխին և ատրճանակի հարուածով վիրաւորեցին նրան։ Ստամբուլօվ ընկաւ։ Չարագործները այն ժամանակ դանակով էլի մի քանի հարուածներ հասցրին նրան գլխում և միւս ձեռքին։ Իսկ մօտ վազող Պետկօվին խփեցին բռունցքով։ Պետկօվ ասում է, թէ մի քանի ժանդարմներ փախան։ Բժիշկները անհրաժեշտ համարեցին կտրել ձեռքերը։ Ստամբուլօվի կեանքը վտանգի մէջ է։ Տունը լցվեց բարեկամներով։ Եկան բոլոր օտար հիւպատոսները։ Ոստիկանութիւնը կամեցաւ մտնել տուն, բայց Ստամբուլօվի կինը ընդդիմացաւ, մեղադրելով ոստիկանութեան ոստիկանական դաւակցութեան մէջ։ Ցնցի ունեցան շատ կալանաւորումներ։ Սպանութեան այդ փորձը ընդհանուր զայրոյթ առաջացրեց և բացատրվում է անձնական վրէժխնդրութեամբ։

Երեկոյեան բիւլլետէն. Ստամբուլօվի դրութիւնը մի փոքր լաւացաւ. սրտի գործունէութիւնը աւելի ուժեղ է. կատարեալ գիտակցութիւն։

ԼՕՆԴՕՆ, 6 յուլիսի։ Ընտրված են՝ 254 ունիօնիստներ, 59 ազատամիտներ, 6 պառնէլականներ, 29 հակապառնէլականներ և բանւորական կուսակցութեան 2 կանդիդատ։ Ունիօնիստները ձեռք բերին 44 տեղ, ազատամիտները 10 տեղ։

ՍՕՖԻԱ, 6 յուլիսի։ Ստամբուլօվին 15 ծանր վէրքեր են հասցրված գլխում դաշոյններով. մէկ աչքը փչացաւ. ուղեղը չէ վնասված։ Հասարակական կարծիքին օտարոտի է թվում ոստիկանութեան վարմունքը։ Չարագործներին աջողվեց փախչել, թէպէտ և սպանութեան փորձի տեղը կանգնած էին ժանդարմները։ Չարագործներից մէկի ետևից վազեց Ստամբուլօվի ծառան, բայց ժանդարմները, մարդասպանի փոխանակ, բռնեցին ծառային, հնարաւորութիւն տալով առաջինին փախչել։ Մինչև անգամ Ստամբուլօվի ամենակատաղի թշնամիները վրդովված են դրանից։ Պրօկուրորը հրամայեց կալանաւորել Ցիւֆէկչիևվին։ Վերջին տեղեկութիւնների համեմատ, գիշերը Ստամբուլօվի դրութիւնը վատացաւ, տաքութիւնը բարձրացաւ։ Սպասում են վախճանին։

ԿԱՐԼՍԲԱԴ, 6 յուլիսի։ Կօբուրգեան պրինցը ցաւակցական հեռագիր ուղարկեց Ստամբուլօվի կնոջը։

ԽՄԲԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ ՅԱՅՏՆՈՒՄ Է

ԱՍԽԱԲԱԴ. Յ. Ղալեանց. Գրավաճառանոցը յայտնեց, որ ձեր խնդրած գիրքը սպառվել է։ Ուրեմն կարգադրեցէք թէ ինչ անենք ձեր 1 ռուբլին։ «Սասուն» գրքոյկը ձեզ ուղարկվեց։

ԿՈՂԲ. (Ղազախի գաւառ) Ն. Տէր-Աւագեան. Ձեր անունից կէս տարվայ «Մշակը» կուղարկենք Ալէքսանդրօպօլի գաւառի Քեչիչքենդ գիւղին, իբրև նուէր։

ՍԱՐԻՂԱՄԻՇ. Ալ. Տիրատուրեանց. Ձեր նամակը, որով հաղորդում էք, թէ «Մշակի» № 66 բոլորովին չէ ստացվել ձեր քաղաքում,—մեզ միանգամայն զարմացրեց։ Անմիջապէս դիմեցինք պօստին, բացատրութիւնների համար։ Պօստային վկայականներից երևում է, որ «Մշակի» այդ համարը յանձնված է պօստին և ուղարկված քաղաքը. իսկ թէ ինչու բաժանորդները չեն ստացել,—առ այժմ յայտնի չէ։ Մենք դրաւոր յայտարարութիւն ներկայացրինք պօստային վարչութեան, խնդրելով պարզել այդ անախորժ զանցառութիւնը։

ՄՕԶԴՕԿ. Ա. Շահինջանեան. Մենք ուրախութեամբ տպագրում ենք ամեն մի հերքում, եթէ նա գրված է վայելուչ կերպով և փաստօրէն։ Ձեր հերքումը չէ համապատասխանում այդ պայմաններին.—այդ պատճառով չի տպագրվի։

ԱԼԷՔՍԱՆԴՐՕՊՕԼ. Մկրտիչ Ափոյեանց. Մեզ չեն հասցրել բաժանորդագինը, այդ պատճառով էլ ձեզ «Մշակ» չի ուղարկվի։

Խմբագիր՝ ԱԼԷՔՍԱՆԴՐ ՔԱԼԱՆԹԱՐ
Հրատարակիչ՝ Մ. ՄԷԼԻՔ-ԱԶԱՄԱԼԵԱՆ

ՅԱՅՏԱՐԱՐՈՒԹԻՒՆՆԵՐ

Ներկայ թւականից հրատարակվելու է Թիֆլիսում

ԱԶԳԱԳՐԱԿԱՆ ՀԱՆԴԷՍ

Պատկերազարդ

Բաժանորդագինն է 2 ր. կամ 5 ֆր.

Դիմել՝ Въ Шушу, Ервaнду Лалаянцъ, կամ Schouscha, Ervand Lalayantz.

Հրատարակիչ՝ Ե. Լալայեան

ԱՌԱՋԻՆ ՄԱՍՆԱՒՈՐ ՀԻՒԱՆԴԱՆՈՑ

Բ. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆԻ

(Կուկիա, Վօրօնցօվի արձանի հանդէպ)

Հիւանդներին ընդունում են ամեն օր, բացի կիրակի օրերից։

ԱՌԱՒՕՏՆԵՐԸ

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—11—12 ժ. վիրաբուժութեան, սիֆիլիս և վեներական հիւանդութիւններ։

Դ. Գ. ՋԻԿՈՎԱՆԻ—9—10 ժ. աչքի, ներքին և նեարդային հ.

Կին բժիշկ Ա. Ի. ՍՈՐՕԿԻՆԱ-ՇՉԵՐԲԻՆԻՆԱ—10—11 ժ. կանանց և ներքին հ.

Ի. Ֆ. ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—12—1 ժ. ականջի, կոկորդի, քթի և կրծքի հ. երկուշաբթի, չորեքշաբթի և ուրբաթ։

Ա. Պ. ԿԱՐԱՊԵՏԵԱՆ—1—$1^1/_2$ ժ. ներքին և երեխայոց հ.

ԵՐԵԿՈՆԵՐԸ՝

ՊՐՕՏԱՍԵՎԻՉ—5—6 ժ. երեքշ. հինգշ. և շաբաթ։

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ—6—7 ժ. Սիֆիլիսի, մզի և սեռական օրգանների հ. ներքին և մորթի հ.

Բ. Ա. ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ—7—$7^1/_2$ ժ.

Ա. Գ. ԳՈՒՐԿՕ քիմիական և խուշորացուցական հետազօտութիւններ է անում մզի, խխի, արեան, կաթի և այլն։

Վճար 50 կ.։ Համախորհրդի (կօնսիլիումի) և օպերացիայի համար առանձին։

Հիւանդանոցի վերատեսուչ՝
բժշկապետ ՆԱՒԱՍԱՐԴԵԱՆ։ (№ 72)

„ՄՇԱԿ“ ԼՐԱԳԻՐ

1878, 79, 80, 81, 82, 83, 84, 86, 88, 89, 90, 91, 92, 93 և 94 թւերի ամբողջ համարները վաճառվում են։ Պահուած են մաքուր և անթերի, Րաֆֆիի և Գ. Արծրունու բոլոր վէպերով։ Գրադարանների համար շատ հազուագիւտ, հետաքրքիր հին և նոր թանկագին նիւթեր կան մէջը։ Բերլինի վեհաժողովի բոլոր վէճերը մէջն են։ Իւրաքանչիւր տարին 10 ր.։

Հարցնել՝ Большая Кривая, ул. собств. домъ, № 65. Артемъ Баграмовъ.

1—1

Ուսուցչական ինստիտուտը աւարտած և 6 տարի հայոց դպրոցներում ծառայած Մի ՌՒՍՈՒՅԻՉ ցանկանում է աւագ ուսուցչի կամ ուսուցչի պաշտօն ունենալ հայոց դպրոցներում։

Հասցէն. Մշակի խմբագրատուն, Մելքումեանցին։ (№ 76) 2—3

ԱԶԴ

Զանգեզուր գաւառի ՇՎԱՆԻՁՈՐ գիւղի դպրոցի վարչութիւնը խորին շնորհակալութիւն է մատուցանում բազմարգոյ պ. Առաքել Դաւթեանցին, մեր ուսումնարանին ընծայած 41 հատ գրքերի համար, տասն րուբլի արժողութեամբ։ Մեր նոր բացված ուսումնարանի ունեցած 23 հատ գրքերին այդպիսով աւելացաւ էլի 41 գիրք։

Եթէ օտարութեան մէջ գտնվող շվանիձորեցիներից օրինակ վերցնելով, իրանց կողմից ևս օգնեն իրանց հայրենի գիւղի ուսումնարանին, որպիսին շատ և շատ թերութիւններ ունի, այն ժամանակ շուտով մեր դպրոցը կունենայ թէ փոքրիկ գրադարան, և թէ ուրիշ պարագաներ։

1—1

ՖՐԱՆՍԻԱԿԱՆ ՇՈԳԵՆԱՒԱՅԻՆ ԸՆԿԵՐՈՒԹԻՒՆ

„ՄԷՍԱԺԷՐԻ ՄԱՐԻՏԻՄ“ – MESSAGERIES MARITIMES

Առաջիկայ շաբաթ, յուլիսի 15/27-ին, մեկնելու է Բաթումից սոյն ընկերութեան „Alphée“ շոգենաւը դէպի Կ. Պօլիս, Մարսէյլ, Հավր և Լօնդօն։

Տոմսակներ՝ ուղղակի հաղորդակցութեան մինչև Պարիզ, կարելի է ստանալ Թիֆլիսում՝ պակասեցրած գներով։

Նոյնպէս ապրանքներ փոխադրելու մասին հարկ եղած տեղեկութիւնների համար, դիմել սոյն ընկերութեան Թիֆլիսի գործակալ՝ պ. Պուպօ-ին, Դվօրցօվայա փողոց, քարվանսարայ Նիկոլին Արծրունի № 127. 1—1

Պատիւ ունիմ յայտնել ի գիտութիւն պատուելի հասարակութեան և իմ ակ. պատուիրատուներին, որ այս տարւայ օգոստոսի 1-ից իմ կօշկակարային արհեստանոցը դարձնում եմ գործարան, ուր կընդունվին ամեն տեսակ պատուէրներ և ուր կը լինի սեփական գործարանի մէջ կարած կօշիկների մեծ ընտրութիւն։ Պատուէրները թէ տեղական, և թէ ուրիշ քաղաքներից՝ շուտ և լաւ։

Թէ պատուիրված և թէ պատրաստի կօշիկների գները շատ չափաւոր են։ Բոլոր աշխատանքները կը կատարվեն ձեռով Վլադիմիր Ջօրբինաձէի ղեկավարութեամբ և իմ անձնական հսկողութեան ներքոյ։

Խնդրում եմ յարգելի հասարակութեանը ուշադրութիւն դարձնել գործի գեղեցկութեան և կօշիկի թեթեւութեան վրա։

1—5 (№ 78) Յարգանքով Ա. ՏԷՐ-ԶԱԽԱՐՕՎ.

ՁԷԹ ԵՒ ՓՈՇԻ

պղնձէ առարկաներ մաքրելու համար

Ր. ԿԷՕԼԷՐ ԵՒ ԸՆԿ. ԳՈՐԾԱՐԱՆԻ ՄՕՍԿՎԱՑՈՒՄ

Ծախվում է ԱՄԵՆ ՏԵՂ, ԲՈԼՈՐ նշանաւոր առեւտրականների մօտ։

Այդ գործարանի ձէթով և փոշիով մաքրված պղնձէ առարկաները այնպիսի ողորկում և փայլ են ստանում, որ չեն ունեցել մինչև անգամ նոր եղած ժամանակ։ Սակայն գնելու ժամանակ հարկաւոր է զգուշանալ ուրիշ ծագում ունեցող այդպիսի արդիւնքներից, որովհետև վատ յատկութեան ձէթի գործածելը, կամ, որ գլխաւորն է, խոնաւ օդի մէջ ինքն իրան լուծվող վիէննայի կիրը (այսինքն փոշի չը դարձած) շատ հրապուրիչ է իր շահաւէտութեամբ և շատ յաճախ գործ է ածվում, այն ինչ յայտնի է, որ այդ կերպ փոխված կիրը բոլորովին կորցրել է իր ոյժը։ (№ 78) 1—2

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

(Թիֆլիս, Նագօրնայա փողոց, № 9)

Ցանկացողք, ունենալ իրանց առեւտրական գործերի համար ուսման ընթացքը աւարտած աշակերտներ և աշակերտուհիներ, թող բարեհաճեն դիմել կուրսերի հիմնողին, Ս. Մանուէլեանցին։ Աւարտողները ստացել են մասնագիտական առեւտրական կրթութիւն, կովկասի ուսումնարանական շրջանի հոգաբարձուի հաստատված ծրագրի համեմատ, և ունեն օրինաւոր ատտեստատներ։

Կուրսերի ծրագիրը և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիապէս եղբ. Ծովինովների բանկային գրասենեակում և կուրսեր հիմնողի բնակարանում։ Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ, учредителю коммерческихъ курсовъ С. П. Мануэльянцу.

(№ 78) 1—7

ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ԿՈՒՐՍԵՐ

Ե Ր Կ Ո Ւ Ս Ե Ռ Ի Ա Ն Ձ Ա Ն Ց Հ Ա Մ Ա Ր

ՏԱՍՆԶՈՐՍԵՐՈՐԴ ՏԱՐԻ

Առեւտրական կուրսերի նպատակն է՝ մասնագիտական առեւտրական կրթութիւն տալ երկու սեռի անձանց և պատրաստել գործնական ճանապարհով հմուտ հաշուապահներ։ Աւարտողները ստանում են ատտեստատներ։

Աւանդելի առարկայք սրանք են՝ 1) Առեւտրական Տնտեսութիւն, 2) Առեւտրական Թուաբանութիւն, 3) Հաշուապահութիւն (պարզ, կրկնակի և բանկային), 4) Թուաբանութիւն համրիչի վրա, 5) Առեւտրական Թղթակցութիւն, 6) Առեւտրական և մուրհակի կանոնադրութիւն և 7) գեղագրութիւն, վատ ձեռքի ուղղելը։

Ուսումը սկսվելու է սեպտեմբերի 15-ից։ Ընդունելութիւնը սեպտեմբերի 1-ից, ամենայն օր, առաւօտեան 10-ից մինչև 11-ը, և երեկոյեան 4-ից մինչև 8 ժամը, կուրսեր հիմնողի բնակարանում, Սօլօլակում, Ալէքսանդր Փրիդոնովի տանը, № 9, Սերգիեվսկայա և Նագօրնայա փողոցների անկիւնում։ Ծրագիրը և կանոնները կարելի է ստանալ ձրիապէս եղբ. Ծովինովների բանկային գրասենեակում և կուրսեր հիմնողի բնակարանում։ Օտարաքաղաքացիք դիմում են՝ Тифлисъ, С. П. Мануэльянцу.

(և. շ.) № 62 3—25

ՄԻ ՈՒՍԱՆՈՂ

ցանկանում է դասեր ունենալ ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ։ Տեսնել կարելի է առաւօտեան ժամը 8-ից մինչև 11-ը, իսկ երեկոյեան ժամը 2-ից մինչև 6-ը։ Հասցէն՝ Большая-Кривая № 3, Տէր-Միքայէլեանց։

(№ 65) 6—6

Ի. Ա. ԲՐՕՆ ՖՕՆ ԲՐԸՆՆԷՐ

Ցանձն է առնում ՀԱՇՒԱՊԱՀԱԿԱՆ, ԳՐԱՍԵՆԵԱԿԻ և ԱՌԵՒՏՐԱԿԱՆ ՄԱՏԵԱՆՆԵՐ պահելու գործը ամբողջ տարւայ ընթացքում, ռուսերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, հայերէն և ուրիշ լեզուներով. ստուգում է զանազան առեւտրական և արդիւնաբերական հաստատութիւնների հաշիւները և մատեանները, քննում, փակում, բանում, և կազմում է առեւտրական մատեաններ. ընդունում է առեւտրական մատեանների զանազան թիւրիմացութիւնների քննութիւնը և բացատրութիւնը։

Այն անձինք, որոնք չունեն հաշուապահներ, բայց ցանկանում են ունենալ կանոնաւոր հաշուապահութիւն, կարող են ունենալ ՃԻՇԴ ՏԵՂԵԿՈՒԹԻՒՆՆԵՐ ԻՐԱՆՑ ԳՈՐԾԵՐԻ ԸՆԹԱՑՔԻ ՄԱՍԻՆ ԵՒ ԿԱՆՕՆԱՒՈՐ ՄԱՏԵԱՆՆԵՐ։ Մատեաններ պահելու համար վերցվում է տարեկան 100 րուբլի և աւելի։ Հասցէն Елизаветинская, № 25, ստորկանական վարչութեան վերին յարկում։

Ուսուցանում է։

Հ Ա Շ Ւ Ա Պ Ա Հ Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն Ե Ւ Ա Ր Ա Գ Ա Գ Ր Ո Ւ Թ Ի Ւ Ն

Վճար { Հաշուապահութեան ամբողջ կուրսի համար (2—3 ամիս) 40 ՌՈՒԲԼԻ
Արագագրութեան տեսական կուրսի համար (2 ամիս) 50 ՌՈՒԲԼԻ

Պարապմունքներ լինում են ամեն օր, երկու ժամվայ ընթացքում։ Առաջադէմ պարապմունքների համար ՎԿԱՅԱԿԱՆՆԵՐ ռէալական դպրոցի դիրէկտորից և ուրիշ անձերից։

(№ 16) (շ) 56—100

ՕԺԻՏԻ ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆ

Ա Ղ Ջ Կ Ե Ր Ա Ն Ց Հ Ա Մ Ա Ր

ՀԻՄՆԱԿԱՆ ԵՒ ՊԱՀԵՍՏԻ ԴՐԱՄԱԳԼՈՒԽՆ է 23,000,000 րուբլի։ Ընկերութեան տոկոսաբեր թղթերը պահվում են պետական բանկում։

Ծնողներին, խնամատարներին և առհասարակ այն անձանց, որոնք ցանկանում են ապահովացնել աղջկանց ապագան, „ՌՕՍՍԻԱ“ ընկերութիւնը առաջարկում է ՕԺԻՏԻ (բաժինք) ԱՊԱՀՈՎԱԳՐՈՒԹԻՒՆԸ։

Օրինակ, եթէ ցանկանում են երկու ամեայ աղջկայ համար ապահովացնել 5000 ՌՈՒԲԼԻ ՕԺԻՏ, այնպէս որ, 18 ՏԱՐԵԿԱՆ ԺԱՄԱՆԱԿԻՆ ստանան այդ գումարը, (այսինքն 16 տարուց յետոյ), այն ժամանակ այդ տեսակ ապահովագրութեան համար ապահովագրողը „Ռօսսիա“ ընկերութեանը պիտի վճարի ամեն 3 ամսից յետոյ 52 րուբլի։

Սոյնանման ապահովագրութիւններ կարելի է կայացնել նաև այն պայմանով, որ ապահովագրողին անմիջապէս վերադարձվին բոլոր իր վճարած տուրքերը (պրէմիաները,) եթէ միայն ապահովագրված երեխան վախճանվի պայմանաւորեալ ժամանակից առաջ։

1895 թւի յունվարի 1-ին „ՌՕՍՍԻԱ“ ընկերութեան մէջ ապահովագրված էին 31,701 անձինք 83,708,760 րուբլի դրամագլխով։

Տղայ ԵՐԵԽԱՆԵՐԻ համար ևս կարելի է ապահովացնել դրամագլուխ նոյն կերպով, ինչպէս աղջկանց, և այդ դրամագլուխը կը ստացվի իբրև թոշակ (պէնսիա) ԿՐԹՈՒԹԻՒՆԸ ՇԱՐՈՒՆԱԿԵԼՈՒ համար, եթէ միայն ապահովագրած երեխան կապրի մինչ պայմանաւորեալ ժամանակամիջոցը։

Ապահովագրութեան մասին յայտարարութիւններն ընդունվում են և ամեն տեսակ տեղեկութիւններ հաղորդվում են վարչութեանը Ս. Պետերբուրգում (Большая Морская, սեփական տուն, № 37), կովկասեան շրջանի համար ընկերութեան վարչութեան մէջ, որ գտնվում է՝

ԹԻՖԼԻՍՈՒՄ, Սերգիեվսկայա փ. տ. № 6. (երկրորդ յարկում) և բոլոր գործակալութիւններում կայսրութեան բոլոր քաղաքներում։

(№ 71) (շ.) 2—52

Ս. ԲԱՀԱԹՐԵԱՆ

«ՀՈՂԱՅԻՆ ԵՒ ԱՆՁՆԱԿԱՆ ԻՐԱՒՈՒՆՔԸ ՀԻՆ ՀԱՅԱՍՏԱՆՈՒՄ . Գինն է 40 կոպ.

» » » ՀԻՆ ՎՐԱՍՏԱՆՈՒՄ . . Գինն է 35 կոպ.

Դիմել Թիֆլիսի գրավաճառներին։ (№ 74) (և.) 2—15

ՔՈՒԹԱՅԻՍԻ ԳԵՐԱԶԱՆՑ ԿԻՐ

որը արտասովոր սպիտակութիւն ունի և մեծ ամրութիւն ու խնայողութիւն է տալիս շինութիւններին, ծախվում է վագոններով Թիֆլիսի երկաթուղու կայարանում, պուդը 19 կոպէկով։

Դիմել ինժեներ ԼԵԱՎԴԻՆՍԿԻԻՆ. Բօլշայա Վօզվօզնայա, տ. № 24, տուն Լաեվլի։

(Շ.—№ 50) 9—10

ՆԱԽԱԶԳՈՒՇՈՒԹԻՒՆ

Մեծ պահանջը և աճազին հռչակը մեր հնարած

ԾԱՂԿԵԱՅ Օ-ԴԸ-ԿՕԼՕՆԻ

ԳԼԻՑԷՐԻՆԵԱՆ ՍԱՊՕՆԻ ՆԿԱՐՆԵՐՈՎ

ԳԼԻՑԷՐԻՆԵԱՆ ՓՈՇԻԻ.

ԷԿՍՏՐԱԿՏ ՊԱՐՍԿԱԿԱՆ ԵԱՍԱՄԱՆԻ ԵՒ ՐԷԶԷԴԱՅԻ ԾԱՂԻԿՆԵՐԻՑ

ՕՐԻՆԱԿԵԼԻ ԱՐԿՂԻԿՆԵՐ և այլն

ստիպում է մեզ հետ մրցողներին ՆՄԱՆԵՑՆԵԼ ոչ միայն անունները, այլ և մեր մասնագիտութիւնների ներքին սարքին, որպէս զի դրանով մոլորեցնեն հասարակութիւնը և այդպիսով մեծացնեն իրանց արդիւնքների վաճառումը, և այդ պատճառով խնդրում ենք պատուարժան գնողներին, մեր արդիւնքները գնելու ժամանակ, առանձին ուշադրութիւն դարձնել ֆիրմայի և գործարանական մարկայի վրա։

Би Ко Би Ко БРОКАРЪ и Ко ВЪ МОСКВѢ. ФАБРИЧН. ШТЕМПЕЛЬ УТВЕРЖД. ПРАВИТЕЛ. 1864 г. 1864 г.

Բարձրագոյն հաստատված ԸՆԿԵՐՈՒԹԵԱՆ

ԲՐՕԿԱՐ ԵՒ ԸՆԿ.

2—12 (№ 73—ամ. 25)